

Utredning av särskilda undervisningsgrupper i Danderyds kommun

Rapportförfattare: Anders Fredriksson
Vilna AB
Februari 2019

Sammanfattning

Bildningsförvaltningen i Danderyds kommun har gett Vilna AB i uppdrag att utreda de särskilda undervisningsgrupperna i kommunen. Utredningen omfattar Stocksundskolans tal- och språkgrupp, Vasaskolans resursgrupp, Vasaskolans lärstudio, Vasaskolans Vasaborg, Mörbyskolans lärstudio, Fribergaskolans resursgrupp och Danderyds gymnasiums ASD-klasser.

Utredningen visar att arbetet med särskilda undervisningsgrupper i kommunen har flera styrkor. Det finns sammantaget goda förutsättningar för kvalitet i undervisningen: Undervisningsgrupperna leds överlag av behöriga, kunniga och engagerade lärare och specialpedagoger. Både undervisningen och lärandemiljöer är som regel anpassade till de behov som eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna har och eleverna får som regel undervisning i alla ämnen. I flera av grupperna lämnar eleverna skolan med minst godkänt i grundskole- eller gymnasieämnena.

Men utredningen visar också att det finns viktiga utmaningar för de särskilda undervisningsgrupperna i kommunen:

Huvudmannen styrning av skolornas arbete med de särskilda undervisningsgrupperna är svag och i vissa avseenden otydlig

Det finns till exempel ingen samsyn i den lokala styrkedjan kring vad särskilda undervisningsgrupper är och det finns ingen strategi för vilka grupper som ska finnas i kommunen och varför. De särskilda undervisningsgruppernas resultat följs inte heller upp i huvudmannens kvalitetsarbete. Konsekvensen av svag styrning är att eleverna inte har likvärdiga möjligheter till särskilt stöd i särskilda undervisningsgrupper i kommunen.

Oklarheter kring flera saker vad gäller placeringarna

Samtidigt som placering i särskild undervisningsgrupp är ett mycket stort ingrepp i en elevs skolgång råder det oklarheter kring flera saker vad gäller placeringarna i särskild undervisningsgrupp. Det är exempelvis otydligt vem som egentligen fattar beslut om placering. Av besluten om placering framgår det inte heller alltid varför och hur länge stödet ska ges i särskild undervisningsgrupp.

Alla elever får inte undervisning av behöriga lärare i alla ämnen

Även om undervisningen i de sju grupperna överlag leds av behöriga lärare får inte alla elever i grupperna undervisning av behöriga lärare i alla ämnen. Det är vidare vanligt att ämnen anpassas bort för enskilda elever. I och med det får dessa elever luckor i förhållande till de kunskaper och färdigheter en elev förväntas ha med sig ifrån grundskolan enligt läroplanen.

De flesta elever är placerade i den särskild undervisningsgruppen tills de lämnar skolan

Placering i särskild undervisningsgrupp i Danderyds kommun är inte den temporära åtgärd som det är tänkt att sådana placeringar ska vara. För elever i de yngre åldrarna får ofta de lärare som undervisar i grupperna anta rollen som studievägledare och guida elever och föräldrar till fortsatta utbildningsvägar.

Mot bakgrund av resultaten i utredningen rekommenderar Vilna AB Danderyds kommun att utveckla arbetet med de särskilda undervisningsgrupperna genom följande:

Huvudmannanivån bör utveckla samarbetet, stödet och uppföljningen av arbetet med särskilda undervisningsgrupper

Rektor har ett särskilt ansvar att säkerställa att elever får särskilt stöd, om de har rätt till det. Svag styrning gör att skolorna i Danderyds kommun har en stor autonomi i relation till huvudmannanivån, det gör att skolledarna i hög grad lämnas ensamma att fatta viktiga beslut. Politiker, chefer och tjänstemän i förvaltningen bör skapa forum för dialog med skolledare, lärare och annan personal för att diskutera hur man tillsammans kan skapa ett samarbete, bra stöd och adekvat uppföljning vad gäller de särskilda undervisningsgrupperna. Det kan bland annat vara viktigt att diskutera vilken styrning och organisering av skolan som skapar bästa möjliga förutsättningar för att ge stöd och stimulans till varje elev i Danderyds kommun. Och vilka resurser som behöver finnas på olika nivåer för att det ska fungera.

Huvudman och rektor bör stärka förutsättningar att möta eleverna i ordinarie undervisning

Om elever får möjlighet till stöd och stimulans i den vanliga undervisningen, och vid behov särskilt stöd i det vanliga klassrummet, då minskar behov av placeringar i särskild undervisningsgrupp. För att lärarna ska kunna ge ledning, stimulans och extra anpassningar i den ordinarie undervisningen behöver det finnas en kapacitet i skolorganisationen att ge elever stöd i ordinarie undervisning. Ett sådant kapacitetsbyggande kan innehålla flera delar. Ett viktigt verktyg är att ha ett fungerande specialpedagogiskt arbete på skolorna. Det är också betydelsefullt att lärare och övrig personal har rätt kompetens för att möta alla elever.

Säkerställ att arbetssätt och rutiner kring placering i särskild undervisningsgrupp motsvarar bestämmelserna

Skolan ska sträva efter att alla elever ska få sin undervisning i den ordinarie klassen. Om rektor ändå beslutar om att en elev ska placeras i särskild undervisningsgrupp behöver skolan kontinuerligt utvärdera placeringen och löpande ta ställning till om undervisning i gruppen är det bästa alternativet för eleven. Annars kan det uppstå inlåsningseffekter – att eleven fastnar i sitt utanförskap. Det är viktigt att alla placeringarna i särskild undervisningsgrupp i Danderyds kommun har stöd i bestämmelserna och ligger i linje med intentionerna hos lagstiftaren. Huvudmannen och rektorerna i Danderyds kommun kan göra mer för att skapa en samsyn kring vad som är en särskild undervisningsgrupp och när det är adekvat att placera en elev i en sådan grupp.

Så är utredningen gjord

Utredningen bygger på intervjuer med lärare, rektorer samt tjänstemän och chefer vid förvaltningen, totalt 26 personer. Den bygger också på analys av dokument som beskriver och reglerar arbetet med särskilda undervisningsgrupper. Dessutom har 12 beslut om placering i särskild undervisningsgrupp analyserats.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
Varför utreda särskilda undervisningsgrupper?	5
Utredningens syfte och fokus	5
Bestämmelserna om särskilda undervisningsgrupper	6
Riskerna med särskilda undervisningsgrupper och hur de kan hanteras	7
Särskilda undervisningsgrupper i kommunen – en överblick	9
Metod.....	11
Utredningens huvudsakliga iakttagelser	13
Svag styrning från huvudmannen	13
Flera oklarheter vad gäller placeringar	16
Gods förutsättningar för kvalitet i undervisningen men inte för alla elever.....	19
De flesta elever återgår aldrig till vanlig klass.....	26
Slutsatser och rekommendationer.....	28
Utveckla samarbetet, stödet och uppföljningen	29
Stärk förutsättningarna att möta eleverna i ordinarie undervisning.....	30
Säkerställ att arbetsätt och rutiner kring placering i särskild undervisningsgrupp motsvarar bestämmelserna	32
Referenser	34

Varför utreda särskilda undervisningsgrupper?

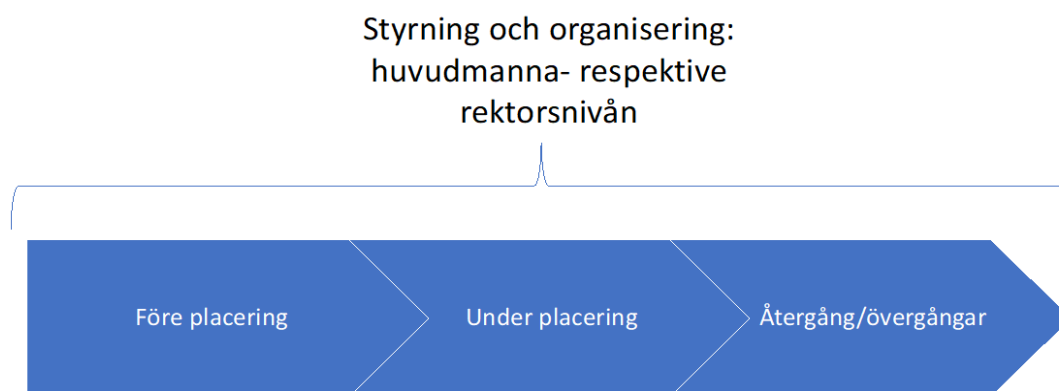
Alla elever har rätt till ledning och stimulans i skolan för att, utifrån sina förutsättningar, nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. För vissa elever kan det innebära att de behöver extra anpassningar eller särskilt stöd. Exempel på särskilt stöd är bland annat placering i en särskild undervisningsgrupp, enskild undervisning och anpassad studiegång.

Tidigare studier och granskningar av Skolverket och Skolinspektionen visar att det finns problem vad gäller huvudmäns och skolors sätt att organisera undervisning i särskild undervisningsgrupp.¹ Bland annat har man sett att när elever hamnar i så svåra situationer i skolan är det vanligt att skolan inte ger ett särskilt stöd som i tillräcklig utsträckning motsvarar deras behov. Det går inte alltid ur dokumentationen om eleverna att förstå vilket stöd de har fått. I vissa fall måste eleverna "stå i kö" för att få sitt särskilda stöd i form av placering i särskild undervisningsgrupp. Det är exempelvis även ovanligt att elever som blivit placerade i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning fullt ut återgår till ordinarie klass.

Utredningens syfte och fokus

Varje huvudman inom skolväsendet ska på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. Bildningsförvaltningen i Danderyds kommun har gett Vilna AB i uppdrag att utreda de särskilda undervisningsgrupperna i kommunen. Syftet med utredningen är att beskriva verksamheten och bedöma den i relation till dels de bestämmelser som finns avseende särskilt stöd och undervisning i särskilda undervisningsgrupper, dels aktuell forskning och beprövad erfarenhet inom området. Kunskapen från utvärderingen ska kunna ligga till grund för att ge rekommendationer om hur verksamheten kan utvecklas. Utredningen har fokuserat ett antal aspekter av arbetet med de särskilda undervisningsgrupperna, utredningens fokus illustreras i figur 1).

Figur 1: Utredningens fokus

För det första har utredningen analyserat *styrningen och organiseringen* av de särskilda undervisningsgrupperna i kommunen. Både huvudmannens och de lokala skolornas arbete med att styra och organisera grupperna har ingått. För det andra har utredningen undersökt en tänkt *process* – som börjar med skolornas arbete med att identifiera och utreda stödbehov och eventuellt placera elever i särskilda undervisningsgrupper. Nästa steg i processen involverar själva innehållet i

¹ Skolverket (2014) och Skolinspektionen (2014).

undervisningen och upplägget på grupperna. Slutligen har utredningen belyst hur arbetet fungerar då eleverna skrivs ut och återgår till ordinarie undervisningsgrupp eller lämnar skolan för fortsatta övergångar till andra stadier eller skolformer.² I denna rapport redovisas de huvudsakliga resultaten från utredningen.

Bestämmelserna om särskilda undervisningsgrupper

Av skollagen (2010:800) framgår att alla barn och elever ska ges den *ledning och stimulans* som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt.³ Bestämmelserna om ledning och stimulans innebär att skolan har ett kompensatoriskt uppdrag. Utbildningen ska ta hänsyn till alla elevers olika behov, där en strävan ska vara att uppväga skillnader i deras förutsättningar. Detta innebär att skolan ska organisera verksamheten på individ-, grupp- och skolnivå så att eleverna får förutsättningar att utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.⁴

Det finns två former av stödinsatser för elever som behöver mer stöd

En del elever är i behov av ytterligare stöd, utöver den ledning och stimulans som ges i den ordinarie undervisningen.⁵ Enligt Skolverkets allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram kan skolan, genom att sätta in tidiga och adekvata stödinsatser, se till att alla elever får förutsättningar att utvecklas i riktning mot utbildningens mål. Innan stödinsatser riktade mot individen sätts in är det enligt Skolverket viktigt att skolan har sett över hur organisationen omkring eleven ser ut. Det kan bland annat ske genom att se över hur resurser fördelas, vilka pedagogiska metoder som används, hur den aktuella elevgruppen fungerar och hur elevens lärmiljöer är organiserade.

Förändringar i organisationen omkring eleven kan ibland vara tillräckligt för att skapa förutsättningar för utveckling. Men ibland kan en elev vara i behov av mer individinriktade stödinsatser. Dessa kan sättas in i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen eller i form av särskilt stöd:

- Extra anpassningar är en stödinsats av mindre ingripande karaktär som normalt är möjlig att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det måste inte fattas något formellt beslut om denna stödinsats.
- Särskilt stöd handlar, till skillnad från stöd i form av extra anpassningar, om insatser av mer ingripande karaktär som normalt inte är möjliga att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det är insatsernas omfattning eller varaktighet, eller både omfattningen och varaktigheten, som skiljer särskilt stöd från det stöd som ges i form av extra anpassningar.

² Angreppssättet är inspirerat av Skolinspektionen (2014), och myndighetens kvalitetsgranskning av särskilt stöd i enskild undervisning och särskild undervisningsgrupp.

³ 3 kap. 3 § skollagen

⁴ Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram

⁵ Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram

Särskilt stöd kan ges i särskild undervisningsgrupp

Särskilt stöd ska enligt skollagen som huvudregel ges inom den elevgrupp som eleven normalt tillhör.⁶ Inom de obligatoriska skolformerna kan dock en elev under en tid få sitt behov av särskilt stöd tillgodosett genom enskild undervisning eller undervisning i en särskild undervisningsgrupp.

Det är rektorn som beslutar om placering i särskild undervisningsgrupp. Beslutet kan rektorn inte delegera till någon annan i personalen. Rektorn har också ett ansvar för att sådana åtgärder kontinuerligt följs upp och utvärderas, och det är viktigt att skolan strävar efter att eleven ska återgå till den ordinarie gruppen eller läsa efter den ordinarie timplanen när det är möjligt.

Vårdnadshavarnas roll i utredningar om särskilt stöd

Innan rektorn fattar ett beslut om dessa åtgärder ska samråd ske med eleven och elevens vårdnadshavare. Skolan ska samverka med vårdnadshavare i så stor utsträckning som möjligt. Skolan behöver vårdnadshavarnas medgivande om läkare eller psykolog gör bedömningar i samband med utredningen. Däremot behövs inget medgivande när skolan gör den pedagogiska bedömningen.

Det är viktigt att informera eleven och elevens vårdnadshavare om vad särskild undervisningsgrupp, enskild undervisning eller anpassad studiegång innebär samt att dessa beslut är möjliga att överklaga. Om vårdnadshavare skulle ha invändningar mot de insatser skolan gör för att hjälpa en elev att nå kunskapskraven kan de överklaga innehållet i ett åtgärdsprogram. De kan också överklaga om rektorn beslutat att eleven inte behöver särskilt stöd.

Riskerna med särskilda undervisningsgrupper och hur de kan hanteras

Skolverket och Skolinspektionen har granskat skolans arbete med att ge särskilt stöd genom placering i särskild undervisningsgrupp.⁷ Myndigheterna ser flera risker. Skolverket skriver att en risk är att det inte ställs tillräckliga krav på anpassningar i de ordinarie undervisningsgrupperna då särskilda undervisningsgrupper finns att tillgå.⁸ Myndigheten påpekar också att grupper kan leva kvar och fyllas på utan tydliga mål och syften för verksamheten. Kompetensen att tillgodose elevers behov av särskilt stöd i den ordinarie undervisningsgruppen kan utarmas då placeringar sker i hög utsträckning. Enligt Skolinspektionen pekar forskningen på flera risker med särskiljande lösningar när det gäller elevers kunskapsmässiga och sociala utveckling, till exempel stigmatiseringseffekter och negativ påverkan på elevers självbild och motivation.⁹ För att hantera risker med placering av elever i särskild undervisningsgrupp påpekar Skolverket och Skolinspektionen att följande är viktigt i skolans arbete med att ge särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp:

Elevers bästa ska vara utgångspunkten vid placeringar

Elevers bästa ska vara utgångspunkt vid beslut om stödåtgärder, så som Barnkonventionen och skollagen anger. Kommunala huvudmän behöver se till att kommunens resursfördelningssystem motsvarar skolans författningar. Detta för att undvika att ekonomiska avvägningar görs på bekostnad av elevens bästa.

⁶ Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram

⁷ Se Skolverket (2014) och Skolinspektionen (2014).

⁸ Skolverket (2014). s. 6.

⁹ Skolinspektionen (2014). s. 10.

Vidare behöver huvudmän och rektorer systematiskt och kontinuerligt följa upp och utveckla lösningarna för att hantera elevers behov av särskilt stöd. Detta ingår i författningarnas krav på kommuners och skolors systematiska kvalitetsarbete, och är speciellt viktigt för att undvika att särskilda undervisningsgrupper "institutionaliseras" och fortlever hur än elevunderlaget ser ut och utan att ha ett tydligt syfte och mål för sin verksamhet.

Ansvarsförhållandena behöver vara tydliga

Det är rektorn på den skola eleven går då stödbehovet uppmärksammas, som har ansvar för beslut om placering i särskild undervisningsgrupp, liksom för uppföljning och utvärdering av stödåtgärden. Det är också elevens rektor som har ansvar för att elevens behov av särskilt stöd tillgodoses skyndsamt, vilket inte är förenligt med att elever ställs i kö till särskilda undervisningsgrupper. Elevers möjlighet att få sina stödbehov tillgodosedda ska inte vara beroende av att vårdnadshavare synliggör och driver på skolan för att utreda och identifiera elevernas behov av stöd.

Undervisning i ordinarie undervisningsgrupp ska vara förstahandsvalet

Skolor och huvudmän behöver ge ett särskilt stöd för elever i ordinarie undervisningsgrupp som håller god kvalitet och motsvarar de behov eleven har. Anpassningar inom ramen för elevens vanliga klass ska prövas i tillräcklig utsträckning innan placering i särskild undervisningsgrupp. Anpassningar kan handla om lärares kompetens, miljön i klassrummet, såsom avskärmande och ljuddämpande åtgärder och tillgång till alternativa verktyg, lärartäthet och klasstorlek. Om placering i särskild undervisningsgrupp är den bästa formen för att ge särskilt stöd är det viktigt att begränsa placeringen, både när det gäller omfattning och tidsperiod.

Välfungerande arbetssätt för placering och uppföljning av placeringar

Elevens rektor ska se till att beslut om att ge särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp föregås av en utredning av elevens behov av särskilt stöd. Beslut om placering ska dokumenteras i ett åtgärdsprogram, i vilket det också ska framgå vilka stödåtgärder som ska vidtas och när åtgärderna ska följas upp och utvärderas.

Skolor behöver ha ett inkluderande arbete så att förutsättningarna, för de elever som det är möjligt för, förbättras för att återgå till sin ordinarie klass. Detta innebär bland annat att skolor behöver ha ett fungerande pedagogiskt arbete men också ha ett inkluderande förhållningssätt i de ordinarie undervisningsgrupperna.

Särskilda undervisningsgrupper i kommunen – en överblick

I Danderyds kommun finns det sju undervisningsgrupper som förvaltningen betecknar som särskilda undervisningsgrupper och som därför ingår i utredningen. Tabell 1 sammanfattar undervisningsgruppernas huvudsakliga elevmålgrupp. Antalsuppgifterna i tabell 1 är rapporterade av skolorna och avser läget som det såg ut den 15 januari 2019.

Tabell 1: Undervisningsgruppernas målgrupp, årskurs, antal elever.

	Huvudsaklig målgrupp	Inriktning årskurser	Totalt antal elever i gruppen	Varav antal elever mottagna i grund- särskolan	Antal boende i Danderyd av elever i grsk eller gysk
Lärstudion Vasaskolan	Elever som av olika orsaker inte kan ha all undervisning i ordinarie undervisningsgrupp.	1–6	10*	1	9
Resursgruppen Vasaskolan	Elever med autismspektrumtillstånd (diagnos krävs)	F–6	14	0	14
Vasaborg Vasaskolan	Elever med autismspektrumtillstånd (diagnos krävs)	1–6	8**	3	5
Stocksundskolans tal- och språkgrupp	Generell språkstörning (diagnos krävs)	1–6	8	0	8
Fribergaskolans resursgrupp	Elever med autismspektrumtillstånd	7–9	20	0	18
Mörbyskolans lärcenter	Elever som av olika orsaker inte kan ha all undervisning i ordinarie undervisningsgrupp.	7–9	10	3***	6
TOTAL grsk			70	7	60
ASD-klasserna Danderyds gymnasium	Elever med autismspektrumdiagnos/Asperger (diagnos krävs)	gy 1–3	22	-	5
<p>*Endast de elever som får stöd i Lärstudion i större omfattning ingår, de elever som får stöd i ordinarie undervisning, kortare intensivträning, anpassningar vid prov/diagnoser, ingår ej. Ej heller nyanlända som får sin kartläggning gjord av pedagoger i Lärstudion, eller studiehandledning på modersmålet eller sva-undervisning. ** Ytterligare en elev finns i Vasaborg där ansvaret delas med resursgruppen. *** Därutöver är ytterligare 1 grundsärskoleelev mottagen i gruppen men är helt inkluderad i klass och har ingen tid på Lärcenter.</p>					

Som framgår av tabell 1 är undervisningsgrupperna i första hand inriktade mot att ta emot elever med autismspektrumtillstånd. Grupperna spänner över grundskolans årskurs 1–9 och gymnasieskolans tre år. Drygt 92 elever är inskrivna i de särskilda undervisningsgrupperna totalt sett, varav 70 är grundskoleelever. Resterande 22 elever återfinns i ASD-klasserna på Danderyds gymnasium. I tre av grupperna på grundskolan finns elever som är mottagna i grundsärskolan, totalt 7 elever. Merparten av grundskoleeleverna är boende i Danderyd, cirka 85 procent. Av eleverna i ASD-klasserna på Danderyds gymnasium bor drygt 20 procent i Danderyd.

Huvudmannen betalar ut verksamhetsstöd

Verksamheten i de särskilda undervisningsgrupperna finansieras dels genom grundbeloppet som kommunen betalar ut till skolorna för varje grundskoleelev, dels genom extra verksamhetsstöd.

Grundbeloppet omfattar en skolpeng för varje elev inom ram för den ordinarie utbildningen som ska inrymma kostnader för undervisning, lärverktyg, elevhälsa, måltider, administration, mervärdesskatt och lokalkostnader. Det ska även ombesörja särskilt stöd i form av extra anpassningar av lärandesituationen kring elever med vanligt förekommande funktionsvariationer och där individuella behov för måluppfyllelse (kunskapsmål) behöver åtgärdas.

Men kommunens skolor kan – utöver grundbeloppet – ansöka om och erhålla extra ersättning för elever. Verksamhetsstöd är ett bidrag som rektor med skolan ansöker för elever med ett extra ordinarie behov av särskilt stöd för skolgång. Det ska täcka assistenthjälp, anpassning av skollokaler, eller andra extraordinära stödåtgärder på grund av fysiska eller medicinska orsaker (t.ex. rörelsehinder, hörsel, synnedbättningar, diabetes eller epilepsi) samt omfattande svårigheter inom socialt samspel och kommunikation. Det ska då vara för att täcka så omfattande åtgärder, exempelvis i form av extra ordinarie kostnader för elever med ett omfattande behov av särskilt stöd där skolan inte kan förväntas bära hela kostnaden för dessa inom ramen för sin ordinarie verksamhetsbudget (grundbelopp). Verksamhetsstödet betalas ut för ett år i taget, därefter behöver skolan söka på nytt.

Tabell 2 redogör för antalet Danderydselever i grundskolan och gymnasieskolan med verksamhetsstöd för placering i särskild undervisningsgrupp, och storleken på verksamhetsbeloppet för respektive undervisningsgrupp. Uppgifterna är framtagna av enhetschef och elevstödshandläggare på enheten för barn- och elevhälsa vid Bildningsförvaltningen.

Tabell 2: Antal Danderydselever i grund- eller gymnasieskolan, kostnader för verksamhetsbelopp läsåret 2018/19.

	Antal boende i Danderyd av elever i grsk eler gysk med verksamhetsstöd för placering i resursgrupp	Kostnad verksamhetsstöd för placering i resursgrupp (skoldel+fritidsdel)	Kostnad för verksamhetsstöd per elev
Lärstudion Vasaskolan	4	584 052	146 013
Resursgruppen Vasaskolan	15	4 365 816	291 054
Vasaborg Vasaskolan	5	2 535 060	507 012
Stocksundskolans tal- och språkgrupp	8	1 396 896	174 612
Fribergaskolans resursgrupp	19	3 469 176	182 588
Mörbyskolans lärcenter	7	1 164 576	166 368
ASD-klasserna Danderyds gymnasium	0	0	0
TOTAL	60	13 515 576	

I tabellen syns enbart de elever som har stöd från Danderyds kommun. Elever i grupperna från andra kommuner, som således kan erhålla verksamhetsstöd/tilläggsbelopp från sina respektive

hemkommuner, ingår inte i tabellen. Som framgår av tabell 2 betalar kommunen verksamhetsstöd för 60 Danderydselever. Den totala kostnaden för verksamhetsstöd för placering i särskild undervisningsgrupp uppgår till cirka 13,5 miljoner kronor för innevarande läsår. Det kan jämföras med den totala kostnaden för allt verksamhetsstöd som betalas ut för Danderydseleverna i samtliga skolor i kommunens regi, som uppgår till cirka 25,4 miljoner kronor läsåret 2018/19 (25 415 232).

Totalt betalar kommunen ut verksamhetsstöd för 144 elever för skoldelen varav 60 elever alltså får det för placering i särskilda undervisningsgrupp.¹⁰ Det betyder att eleverna i särskilda undervisningsgrupper utgör cirka 40 procent av alla elever som kommunen betalar ut verksamhetsstöd till. Samtidigt används drygt 50 procent av allt verksamhetsstöd till att täcka kostnader för placering i särskild undervisningsgrupp.

Notera att tabell 2 och tabell 1 skiljer sig åt vad gäller antalet Danderydselever som skolorna anger finns i grupperna. Det kan ha olika förklaringar. Det kan bero på att skolorna nyligen har skrivit in elever i den särskilda undervisningsgruppen men ännu inte sökt och beviljats verksamhetsstöd. Det kan möjligen också bero på att elever som skolorna beviljats stöd för inte längre får undervisning i den särskilda undervisningsgruppen. Det går, oavsett orsak, att konstatera att huvudmannens och skolornas uppgifter om antalet elever inte fullt ut är synkroniserade.

Metod

Utredningen bygger dels på intervjuer med medarbetare i Danderyds kommun med inblick i arbetet med särskilda undervisningsgrupper i kommunen, dels på analyser av befintlig dokumentation som ger en bild av hur arbetet med grupperna fungerar. Dessutom har två exempel på beslut om placering från respektive grupp i grundskolan samlats in och analyserats – det vill säga totalt 12 beslut.

Det valda metodologiska upplägget har begränsningar: Undersökningen bygger i första hand på personalens beskrivningar av verksamheten, antingen genom muntliga utsagor eller dokumentation. Undervisningen har inte observerats och vare sig elever eller föräldrar har intervjuats om deras syn på verksamheten. Utredningen kan därför inte säga något om hur undervisningen bedrivs eller hur berörda elever och föräldrar ser på verksamheten.

Intervjuerna

Inom ramen för utredningen genomfördes intervjuer med totalt 26 personer vid 20 olika tillfällen.¹¹ Vid intervjuerna användes en intervjuguide som strukturerade samtalet och säkerställde att frågorna ställdes på ett likvärdigt sätt i de olika intervjuerna. Intervjuerna genomfördes under januari 2019. I de flesta fall genomfördes intervjuerna på plats i verksamheterna. De intervjuade personerna tillhör följande fyra kategorier:

- Skolledare och chefer vid den centrala förvaltningen (9 personer)
- Personal knutna till de särskilda undervisningsgrupperna, såsom lärare, specialpedagoger och logoped (9 personer).
- Företrädare för centrala stödfunktioner, främst elevstödshandläggare vid enheten för barn- och elevhälsa och specialpedagoger enheten för barn och elevhälsa (3 personer).

¹⁰ 60 av de 144 eleverna får även verksamhetsstöd för fritids.

¹¹ 16 av de 20 intervjuerna genomfördes enskilt medan resterande genomfördes som gruppintervjuer med mellan 2 och 4 informanter. 15 av intervjuerna genomfördes på plats i skolorna eller på förvaltningen, övriga genomfördes via telefon.

- Företrädare för elevhälsan och studie- och yrkesvägledning på skolorna (5 personer).

Dokumentanalys

I dialog med Bildningsförvaltningen identifierades ett antal dokument som vi tillsammans bedömde vara av värde för utredningen. Dokumenten valdes ut för att de på ett eller annat sätt kan säga något om hur arbetet med särskilda undervisningsgrupper fungerat eller fungerar i kommunen och kommunens skolor.

Utöver de initialt utvalda dokumenten har ytterligare ett antal relevanta dokument identifierats under arbetets gång och därför inkluderats i analysen. De analyserade dokumenten kan på en övergripande nivå delas in i följande kategorier:

- Kommungemensamma rutiner, riktlinjer och promemorior.
- Skolors lokala rutiner, riktlinjer och promemorior.
- Kvalitetsredovisningar från skolorna.
- Skolinspektionens tidigare granskningsrapporter från utbildningsinspektioner och regelbunden tillsyn, genomförd 2006, 2007, 2012, 2016 och/eller 2017
- Kvalitetsgranskningar genomförda av externa parter: Våga visa (2016 och 2017) och Qualis (2014 och 2016)

Beslut om placering – analys av exempel

För var och en av undervisningsgrupperna i grundskolan har två exempel på beslut om placering och underlag för dessa beslut samlats in. Syftet med insamlingen var att se exempel på hur beslut kring placering i särskilda undervisningsgrupper fattas i kommunen.

Rektorerna instruerades att med beslut avsågs skriftliga dokument (även mejl) som dokumenterar ett beslut om att en elev ska placeras i särskild undervisningsgrupp, inklusive eventuella bilagor som är direkt kopplade till beslutet. För att göra urvalet av beslut objektivt ombads rektorerna delge beslutet för de två elever i respektive särskild undervisningsgrupp som är födda närmast den 1 juli, oavsett år. Totalt 12 beslut har samlats in.

Att inga beslut samlades in för Danderyds gymnasiums ASD-klasser beror på att eleverna själva söker dessa klasser på samma sätt som till andra gymnasieprogram och skolor. Det finns således inga motsvarande beslut om placering, som kan antas finnas för grundskolans elever.

Utredningens huvudsakliga iakttagelser

Utredningen visar att arbetet med särskilda undervisningsgrupper i Danderyds kommun har flera viktiga styrkor. Det finns sammantaget goda förutsättningar för kvalitet i undervisningen. Den verksamhet som bedrivs leds överlag av behöriga, kunniga och engagerade lärare och specialpedagoger. Både undervisningen och lärandemiljöer är tydligt anpassade till de behov som eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna har och eleverna får som regel undervisning i alla ämnen. Eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna har god tillgång till elevhälsa. I flera av grupperna lämnar eleverna skolan med minst godkända betyg i aktuella grundskole- och gymnasieämnen. Studie- och yrkesvägledarna beskrivs som kunniga, intresserade och engagerade i att möta dessa elevers förutsättningar i fortsatta studie- och yrkesval.

Samtidigt visar utredningen att det finns flera problem i hur arbetet med särskilda undervisningsgrupper bedrivs i Danderyds kommun. Huvudmannens styrning och samordning av grupperna är överlag svag. Det finns exempelvis ingen samsyn och gemensam strategi för arbetet med särskilda undervisningsgrupper i kommunen. Det finns också flera oklarheter vad gäller på vilket sätt och med vilka motiv som skolorna gör placeringarna av elever i de särskilda undervisningsgrupperna. Utredningen visar också att de flesta elever som skrivs in i grupperna aldrig återgår till ordinarie klasser.

Svag styrning från huvudmannen

Huvudmannanivån styr och samordnar enbart i begränsad omfattning det totala utbudet och arbetet med särskilda undervisningsgrupper i kommunen. I de delar som huvudmannanivån ändå styr är styrningen samtidigt tämligen svag. Detta resulterar i stor autonomi för respektive skolas rektor att utforma verksamheten. Av intervjuerna framgår att det är ett generellt mönster i kommunen, skolorna lämnas relativt ensamma med att lägga upp verksamheten. Konsekvensen av rektorernas handlingsutrymme leder till att det finns betydande skillnader mellan skolorna vad gäller möjligheten för elever att få särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp.

Ingen samsyn i den lokala styrkedjan kring vad särskilda undervisningsgrupper är

Att huvudmannens styrning av arbetet med särskilda undervisningsgrupper över lag är tämligen vag kommer till uttryck på olika sätt. Det finns exempelvis ingen samsyn i den lokala styrkedjan om hur regelverket för särskilt stöd ska tolkas och tillämpas när det gäller särskilda undervisningsgrupper. Det råder oklarheter om vad som egentligen är en särskild undervisningsgrupp. Skolorna använder olika begrepp för att etikettera grupperna, "resursgrupp", "lärstudio" och "lärcenter", som inte tydligt signalerar om verksamheten är en särskild undervisningsgrupp enligt bestämmelserna eller inte. Personer som intervjuats ställer sig exempelvis frågande till om Stocksundskolans tal- och språkgrupp kan ses som en särskild undervisningsgrupp trots att eleverna enbart får en mindre del av sin undervisning i verksamheten.¹² På samma sätt uttrycker informanter i utredningen tvivel om att Danderyds gymnasiums klasser för elever med ASD/Aspergers syndrom är en särskild undervisningsgrupp, eftersom eleverna själva söker sig till klassen i gymnasievalet.

Vagheten går också igen vad gäller hur förvaltningen fördelar resurser till de skolor som har särskilda undervisningsgrupper. Det finns en viss oklarhet bland rektorer och personal på vilka grunder förvaltningen betalar ut verksamhetsstöd. För att en skola ska få verksamhetsstöd ska rektor ansöka

¹² Ibland används beteckningen Stocksundskolans tal- och språkgrupper, det vill säga i plural. I rapporten används genomgående beteckningen i singular: Stocksundskolans tal- och språkgrupp.

enligt vissa riktlinjer.¹³ I ansökan ska rektor bland annat sammanfatta vilka insatser som skolan redan vidtagit för eleven, och ange syfte och mål med de medel som skolan önskar erhålla för att kunna ge "extraordinarie stödinsatser". Trots att det finns riktlinjer ger rektorer i utredningen uttryck för att det inte är transparent varför ett visst belopp betalas ut. Det finns en upplevelse av att stödbehov som skolorna i ansökan beskrivit på samma sätt ändå erhållit olika verksamhetsstöd.

Ingen gemensam strategi för vilka särskilda undervisningsgrupper som ska finnas i kommunen

Ytterligare uttryck för att styrningen är svag från huvudmannanivån är att det inte finns en genomtänkt organisering av de särskilda undervisningsgrupperna i Danderyds kommun som helhet. För elever med autismspektrumtillstånd (AST) finns det förhållandevis stora möjligheter att få stöd i form av särskild undervisningsgrupp. I Vasaskolans resursgrupp kan elever med AST få stöd i årskurs F–6, varefter samma elevgrupp kan få stöd i Fribergaskolans resursgrupp i årskurs 7–9. Därefter kan dessa elever söka till Danderyds gymnasiums klass för elever med ASD/Aspergers syndrom. Informanter i utredningen som arbetat i kommunen under längre tid beskriver detta som en "röd tråd" för AST-elever i kommunen. Den röda tråden för AST-eleverna beskrivs dock som mindre framträdande numera, tidigare hade skolorna i den röda tråden mer samarbete, enligt lärarna. I synnerhet lärarna i utredningen beskrev snarare att de har liten kännedom om de olika grupperna som finns i kommunen, och att det av den anledningen var intressant att vara med i utredningen och att få se resultaten.

För elevgrupper med andra utmaningar och behov – exempelvis för elever i grundsärskola eller för utåtagerande elever med ADHD – finns inga särskilda undervisningsgrupper. För elever i årskurs 1–6 med generell språkstörning finns Stocksundskolans tal- och språkgrupp, men för årskurs 7–9 finns ingen motsvarighet. Att elever med autismspektrumtillstånd kan följa en "röd tråd" beskriver de intervjuade i utredningen som ett resultat av i första hand enskilda rektorers initiativ även om elevstödshandläggare på förvaltningen tidigare gjort viss samordning av det arbetet. Det framstår inte som att det totala utbudet av särskilda undervisningsgrupper är ett resultat av en strategisk avvägning av huvudmannen. I en promemoria om Särskilda undervisningsgrupper i Danderyd som är tillgänglig på kommunens webbsida beskriver förvaltningen bakgrunden till det rådande utbudet: *"För att möta de önskemål som finns hos föräldrar avs. särskilda insatser när det gäller autismspektrumtörningar och språkstörningar, finns sedan ett antal år inrättade verksamheter i några kommunala skolor i Danderyds kommun."*¹⁴

Grupperna följs inte upp i kvalitetsarbetet

Att huvudmannen har en tillbakadragen hållning när det gäller att styra och samordna arbetet med särskilda undervisningsgrupper syns också i huvudmannens kvalitetsarbete. Huvudmannen följer inte upp skolenheternas arbete med att ge särskilt stöd i särskilda undervisningsgrupper, exempelvis genom att efterfråga vilka resultat som grupperna når jämfört med andra typer av stödinsatser. Ett par av skolenheterna, Fribergaskolan och Vasaskolan, har i 2018 års kvalitetsdokument dock själva valt att kommentera arbetet i grupperna.¹⁵ De särskilda undervisningsgruppernas resultat har inte varit ett framträdande tema vid kvalitetsdialoger mellan förvaltning och skolenheterna.

¹³ Dessa riktlinjer finns beskrivna i ett antal kommunala styrdokument: *Lathund: Ansökan om verksamhetsstöd/tilläggsbelopp* (daterad 2017-01-27), *Tilläggsbelopp/verksamhetsstöd grundskola, grundsärskola och fritidshem 2018-10-29* samt *Tilläggsbelopp/verksamhetsstöd grundskola, grundsärskola och fritidshem 2018* (daterad 2018-04-04 med Dnr: UN 2018/0165).

¹⁴ Danderyds kommun (2016) *Särskilda undervisningsgrupper i Danderyd/resursskolor utanför Danderyd*, upprättad av Utbildnings- och kulturkontoret, daterad 2016-12-15.

¹⁵ PwC (2019) landar i motsvarande slutsats i den förstudie företaget gjort vad gäller särskilt stöd i kommunen. PwC skriver (s. 3) att särskilt stöd inte ingår på ett tydligt sätt i det systematiska kvalitetsarbetet på huvudmannanivå. Skolenheternas underlag ger inte en samlad bild av nuläget vilket innebär att det saknas underlag för analys och beslut om utvecklingsåtgärder. Förstudien pekar även på att det saknas en analys av utfallet/effekten av insatta stödåtgärder.

Huvudmannens rutiner och stödfunktioner används i begränsad omfattning

Huvudmannen ger visserligen visst stöd till skolenheterna i arbetet med särskilt stöd och särskilda undervisningsgrupper. Men skolenheternas autonomi gör att det är upp till var och en att ta del av rutiner och stödfunktioner. Utredningen visar att skolenheterna enbart i begränsad omfattning använder det stöd som huvudmannen ger. Stödet har således ett begränsat genomslag för kvaliteten i bedömningar och verksamhetens innehåll.

Enheten för barn- och elevhälsa tillhandahåller exempelvis flera olika blankettmallar som stöd till skolorna i arbetet med bland annat att göra pedagogiska kartläggningar samt upprätta och besluta om åtgärdsprogram. Men utredningen visar att skolenheterna i begränsad grad använder de olika blankettmallar som enheten för barn- och elevhälsa tillhandahåller. I den utsträckning som skolorna använder mallarna använder skolorna inte dem på ett enhetligt sätt, det framgår av analyser av besluten för placering. Det finns exempelvis en beslutsmall för placering av elever men i inget av de 12 exempel på beslut om placering som samlades in för utredningen hade rektor använt den mallen.

Enheten för barn och elevhälsa har två specialpedagoger som under beteckningen "SPEC Danderyd" arbetar med tillgänglighetsfrågor förskola och skola. Personal i Danderyds skolor kan vända sig till SPEC Danderyd med frågor kring barn och elever i behov av extra utmaningar, anpassningar och särskilt stöd. SPEC Danderyd har bland annat tagit fram en idébank för hur man kan arbeta med extra anpassningar. Specialpedagogerna erbjuder handledning och stöd till elevhälsoteam. Primära målgrupper är skolenheternas specialpedagoger, speciallärare och rektorer. SPEC Danderyd har i första hand en rådgivande funktion och har inget mandat att intervensera i de enskilda skolornas arbete med särskilt stöd och särskilda undervisningsgrupper. Informanter i utredningen beskriver att skolenheter som redan kommit långt i elevhälsoarbetet tenderar att använda detta stöd i större utsträckning än de skolor som verkligen är i behov av det. Eftersom varje rektor har ett stort frirum att lägga upp sin verksamhet och avgöra i vilken omfattning skolenheten använder huvudmannens gemensamma rutiner och stödfunktioner, ser skolornas arbete med extra anpassningar och särskilt stöd olika ut.

De ordinarie lärarnas kompetens att möta varje elev upplevs ha brister

Det framkommer också i utredningen att de lärare som arbetar med eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna anser att lärare ofta saknar kompetenser att möta eleverna i den ordinarie undervisningen. I utredningens material nämns bland annat att lärare i allmänhet kan bli bättre på att jobba med ledning, stöd och extra anpassningar i klassrummet. I vissa fall handlar det om konkreta områden som lärarna anses behöva bli bättre på. Exempelvis att tidigt upptäcka elever med tal- och språkstörning, att undervisa elever med neuropsykiatriska diagnoser och att använda digitala verktyg i undervisningen.

Samtidigt som lärarna/specialpedagogerna i de särskilda undervisningsgrupperna beskriver att de ser att det finns behov av kompetensutveckling i frågor som rör elever i behov av extra anpassningar och stöd, finns både stor kompetens och engagemang bland dessa lärare, att sprida erfarenheterna till kollegorna. En del av lärarna är särskilt framstående inom viktiga områden för elever med behov av mer stöd, exempelvis är lärare i Vasaskolans resursgrupp medförfattare till en handbok i tydliggörande pedagogik, utgiven av Natur och Kultur.¹⁶

Men en genomgående beskrivning i intervjuerna med lärarna i de särskilda undervisningsgrupperna är att den kompetens som de besitter inte används på ett systematiskt sätt för att stärka och utveckla kompetenser bland de lärare som arbetar i de ordinarie undervisningsgrupperna. De

¹⁶ Sjölund, Anna, Jahn, Cajsa, Lindgren, Ann och Reuterswärd, Malin (2017) Autism och ADHD i skolan. Handbok i tydliggörande pedagogik. Natur och Kultur.

beskriver att de i första hand arbetar med undervisning och utredning och i mindre grad med handledning och skolutveckling. Somliga resonerar kring att det vore bra om de hade haft ett tydligare mandat att handleda och kompetensutveckla kollegor. Både lärare och skolledare som intervjuats i utredningen beskriver att andra lärare i väldigt olika grad är intresserade av och mottagliga för att utveckla sin egen undervisning för att möta varje elev i det vanliga klassrummet.

Ett belysande exempel på den kompetens som finns internt är den så kallade Danderydsmodellen, som lärare i Vasaskolans resursgrupp arbetat fram. År 2016–2018 bedrev de ett tvåårigt projekt om kollegial handledning i grundskolorna i Danderyds kommun, med medel från Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM). Projektet handlade om att skapa och testa en modell som erbjuder skolorna i kommunen kollegiala handledare med särskild kompetens om autism och adhd. I projektet fick sex yrkesverksamma (klasslärare, kurator, förskolelärare och fritidspedagog) möjligheter att träna på att handleda arbetsgrupper i skolan. De har också fått diskutera sina egna handledningar under överinseende av en erfaren handledare. En av lärarna i Vasaskolans resursgrupp, som var involverad i projektet, beskriver att de tydligt såg att trycket på resursgruppen gick ner när de ordinarie lärarna blev stärkta i att möta elever med olika behov. Projektet är nu avslutat och utvärderat men det finns inga uttalade planer på att implementera modellen. Det är ingen som har ett utpekat ägarskap för att förvalta den, enligt flera av informanterna i utredningen.

Eleverna har inte likvärdiga förutsättningar att få särskilt stöd i särskilda undervisningsgrupper

Att huvudmannen i relativt låg grad styr och samordnar skolornas arbete med särskilda undervisningsgrupper får konsekvenser för elevernas möjlighet att få ett bra och likvärdigt särskilt stöd i form av särskilda undervisningsgrupper. När huvudmannen styr och samordnar mindre ger det rektorerna större autonomi, vilket i sin tur öppnar upp för olikheter mellan skolorna. Arbetet med att ge stöd och ledning, extra anpassningar och särskilt stöd i undervisningen ser följaktligen tämligen olika ut i kommunens skolor. Informanterna i studien beskriver att arbetet med särskilt stöd är olika väl utbyggt på skolorna och skolorna har kommit olika långt, vad gäller att ge ett särskilt stöd som svarar mot bestämmelserna och vad forskning och beprövad erfarenhet visat är bra arbetssätt (se avsnittet *Inkludering utmärker särskilda undervisningsgrupper som fungerar*). Återkommande nämner informanter Enebybergskolan som en skola som har kommit relativt sett längre när det gäller detta arbete. Enebybergskolan har inte ingått i denna utredning.

Flera oklarheter vad gäller placeringar

Det ska vara elevens behov av stöd baserat på pedagogiska bedömningar som ligger till grund för placering i särskild undervisningsgrupp. Bestämmelserna om stöd och ledning, extra anpassningar och särskilt stöd i undervisningen utgår från att skolan ska upptäcka behov och att rektor, om det finns skäl till det, beslutar om att ge särskilt stöd i form av placering i särskild undervisningsgrupp. Utredningen visar dock att placeringar ibland sker på oklara grunder och är beroende av faktorer som inte borde styra placeringar enligt bestämmelserna.

Otydligt vem som egentligen fattar beslut om placering

Enligt bestämmelserna är det elevens rektor som ska besluta om särskilt stöd och eventuell placering i särskild undervisningsgrupp. Att rektor äger beslutet om placering bekräftar de intervjuade skolledarna i utredningen. Men intervjuerna visar samtidigt att det råder en viss oklarhet vem som de facto fattar besluten om placering. För även om rektor äger beslutet om placering är det enheten för barn- och elevhälsa som, efter ansökan, betalar ut verksamhetsstöd för att täcka kostnaderna för att placera eleven i en särskild undervisningsgrupp. Av mottagningsrutinerna till Vasaskolans resursklasser F – 6 framgår exempelvis inte uttryckligen vem som fattar beslut om placering, däremot

framgår att både elevstödshandläggare vid enheten för barn- och elevhälsa och rektor är involverad i processen.¹⁷

Beslut om placering respektive beslut om finansiering fattas således på olika nivåer i den lokala styrkedjan. Det finns skolledare i utredningen som beskriver att innan beslut om placering sker det som regel en dialog med elevstödshandläggare på enheten för barn- och elevhälsa för att stämma av möjligheterna till utbetalning av verksamhetsstöd. Det blir då i praktiken oklart vem det är som slutligen äger beslutet om placering, rektor eller huvudmannanivån.

Mottagande rektor har sista ordet

Samtidigt som det finns en osäkerhet om vem som fattar beslut om placering är det tydligt att det är de rektorer som är ansvariga för undervisningsgrupperna som i praktiken avgör om en elev i kommunen ska få möjlighet till särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp. En promemoria, upprättad på förvaltningen år 2011, beskriver tillvägagångssättet för antagning i de särskilda undervisningsgrupperna: *"Skolan som överväger en placering i särskild undervisningsgrupp sänder en intresseanmälan till UKK (dåvarande bildnings- och kulturkontoret) senast den 1 april, [...] Till denna ska fogas åtgärdsprogram och pedagogisk kartläggning liksom övriga kartläggningar som elevhälsan på skolan funnit anledning att utföra. [...] Anmälan vidarebefordras till aktuell verksamhets rektor för yttrande. Är alla överens om att en placering är lämplig, fattar rektor på verksamhetens skola beslut om mottagande till skolan (om inte eleven redan går på denna skola)."*¹⁸

Av utdraget ovan framgår att beslut om placering förväntas tas i dialog men att det är den rektor som är ansvarig för gruppen som har att avgöra om en elev ska få särskilt stöd genom placering i särskild undervisningsgrupp. Det kan förekomma att mottagande skola inte anser sig ha plats för en sökande elev från en annan skolenhet. Under intervjuerna beskriver rektorerna återkommande att grupperna kan vara fulla och att nya inskrivningar är beroende av antalet redan placerade. Det förekommer beskrivningar av att rektorerna förhandlar med varandra kring dessa placeringar. Av intervjuerna framgår vidare att det nyligen har förekommit att rektor i ett sent skede sagt nej till att ta emot en elev där ansvarig rektor bedömde att eleven hade behov av särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp. Konsekvensen blir att elever kan behöva "stå i kö" för att erhålla det särskilda stöd som elevens rektor bedömer att eleven bör ha och att eleverna inte skyndsamt får det stöd som de har rätt till.

Om den särskilda undervisningsgruppen finns på en annan skola än den skola eleven går på behöver eleven byta skola för att få tillgång till det särskilda stödet. Att eleverna behöver byta skola kan vara problematiskt. Elever som tvingas byta ordinarie klasstillhörighet då de placeras i särskild undervisningsgrupp kan ha svårare med sociala kontakter med sina gamla klasskamrater och också få svårare att knyta an till de nya klasskamraterna.¹⁹

Möjligheten att få stöd är beroende av vårdnadshavarna

Det är tydligt att möjligheterna att få tillgång till särskilt stöd i form av särskild undervisningsgrupp i hög grad är beroende av vårdnadshavarnas aktivitet och inställning till sådant stöd. I den tidigare nämnda promemorian om särskilda undervisningsgrupper i Danderyd som är tillgänglig på kommunens webbsida anges uttryckligen att det är vårdnadshavarna som söker till grupperna.²⁰ Det gäller Vasaborg respektive resursgruppen på Vasaskolan, resursgruppen på Fribergaskolan och

¹⁷ Se *Mottagningsrutiner till Vasaskolans resursklasser F-6*, daterad 2019-01-09.

¹⁸ Bildnings- och kulturkontoret (2011). *Kommunövergripande verksamhet (KÖV)*, daterad 2011-02-07.

¹⁹ Se Skolinspektionen (2014). s. 29.

²⁰ Danderyds kommun (2016) *Särskilda undervisningsgrupper i Danderyd/resursskolor utanför Danderyd*, upprättad av Utbildnings- och kulturkontoret, daterad 2016-12-15.

Stocksundskolans tal- och språkgrupp. Intervjuerna bekräftar promemorians beskrivning, det vill säga att detta är den vanliga vägen in i dessa grupper. Samma förfarande gäller för Danderyds gymnasiums klass för elever med ASD/Aspergers syndrom, det är eleverna som söker till gruppen/klassen. Av mottagningsrutinerna till Vasaskolans resursklasser F – 6 framgår att föräldrarna ska ta kontakt med elevstödshandläggare vid enheten för barn- och elevhälsa inför att eleven/vårdnadshavaren gör ett skolval i Danderyd24.

Både de intervjuade skolledarna och personalen beskriver att vårdnadshavarna har ett mycket stort inflytande vid placeringar. Det gäller både när de vill att deras barn ska få stöd i särskild undervisningsgrupp och i situationer då vårdnadshavarna *inte* vill att eleverna ska få en sådan placering. Av intervjuerna framgår att skolledare och personal inte alltid delar vårdnadshavarnas bedömningar men att det alltid är viktigt att de står bakom beslut om placering. Det finns en risk att elever som skulle gagnas i sitt lärande av att få särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp inte får det eftersom vårdnadshavarna är tveksamma till en sådan placering. Det är tydligt att rektorer och lärare står inför ett dilemma i sådana situationer.

Det framgår inte av besluten varför och hur länge stödet ska ges i särskild undervisningsgrupp

Att få särskilt stöd genom placering i en särskild undervisningsgrupp är ett stort ingrepp i elevens skolgång. Trots detta visar analysen av beslut om placering att besluten om placering inte alltid är fullständiga och ser olika ut för olika elever och undervisningsgrupper. Det finns flera oklarheter i besluten och beslutsunderlagen:

- Underlagen till beslut ser tämligen olika ut för olika elever och grupper. I en del fall är beslutet exempelvis dokumenterat i ett åtgärdsprogram, i andra fall, i ansökan om verksamhetsstöd. I något fall är beslutet dokumenterat i ett separat beslut. Till en del beslut finns underlag, såsom åtgärdsprogram, i andra fall inte.
- Underlagen till beslut är inte alltid aktuella. I en del av de analyserade besluten har exempelvis åtgärdsprogrammen passerat angivet datum för uppföljning.
- Det framgår som regel inte varför rektorerna har beslutat om placering i särskild undervisningsgrupp. Beslutet att ta eleven ur ordinarie undervisningsgrupp och placera den i en särskild undervisningsgrupp motiveras alltså inte på ett sätt som gör det möjligt att i efterhand se vad som ligger till grund för beslutet.
- I besluten framgår det inte alltid hur länge som eleverna ska få stöd i särskild undervisningsgrupp. I en del av exempelbesluten har, som nämnts ovan, åtgärdsprogrammen passerat angivet datum för uppföljning utan att information om nytt datum för uppföljning finns angivet i beslutet eller dess underlag.
- I inget av de totalt 12 exempelbeslut som analyserats i utredningen har rektorerna använt sig av kommunens beslutsmall *Beslut om placering i särskild undervisningsgrupp/enskild undervisning*.²¹ Mallen innehåller bland annat en checklista där rektor ska ta ställning till vilken bestämmelse som åberopas som grund för placering samt vilka underlag som tagit fram inför beslutet, utredning och särskilt stöd respektive åtgärdsprogram.

Konsekvensen av otydligheter i besluten och beslutsunderlagen är att det inte alltid är genomskinligt varför en elev placerats i särskild undervisningsgrupp. När dokumentationen kring besluten är

²¹ Se beslutsmall *Beslut om placering i särskild undervisningsgrupp/enskild undervisning* (daterad 2011-11-07).

bristfällig blir kunskapen om elevens behov beroende av att personalen vet bakgrund och motiv till beslutet, systemet blir sårbart om personal byts ut och vid elevers övergångar mellan undervisningsgrupper och skolor finns risk att viktig information inte följer med eleven.

Fler pojkar och äldre elever får undervisning i de särskilda undervisningsgrupperna

Utredningen visar att pojkar är överrepresenterade i de särskilda undervisningsgrupperna. Det finns också en viss övervikt mot elever i de äldre åldrarna i grundskolan. Tabell 3 anger för var och en av grupperna antalet elever i grundskolan/gymnasieskolan, fördelade per årskurs och kön. Uppgifterna i tabellen är rapporterade av skolorna och avser läget som det såg ut den 15 januari 2019.

Tabell 3. Antalet elever i grundskolan/gymnasieskolan fördelade per årskurs och kön.

	Antal grundskoleelever/ gymnasieelever	Antal åk 1–3	Antal åk 4–6	Antal åk 7–9	Antal flickor
Lärstudion Vasaskolan	9	3	6	0	0
Resursgruppen Vasaskolan	14	7	7	0	2
Vasaborg Vasaskolan	5	2	3	0	2
Stocksundskolans tal- och språkgrupper	8	2	6	0	3
Fribergaskolans resursgrupp	20	0	0	20	5
Mörbyskolans lärcenter	7	0	0	6	1
TOTAL grsk	63	14	22	26	13
ASD-klasserna Danderyds gymnasium	22	22	0	0	4

Av de totalt 63 grundskoleeleverna som skolorna uppger är inskrivna i de särskilda undervisningsgrupperna är 13 flickor, det vill säga cirka 20 procent. I Danderyds gymnasiums klasser för elever med ASD/Aspergers syndrom finns 4 flickor av 22 elever, vilket även det motsvarar knappt 20 procent.

Förutom att pojkar är vanligare i undervisningsgrupperna visar tabell 2 att det finns ytterligare ett antal mönster när det gäller vilka eleverna är som är inskrivna i undervisningsgrupperna. Äldre grundskoleelever dominerar över de yngre eleverna: drygt 40 procent av eleverna går i årskurs 7–9, drygt 30 procent går i årskurs 4–6. Drygt 20 procent av eleverna går i årskurs 1–3.²²

Goda förutsättningar för kvalitet i undervisningen men inte för alla elever

Efter att i föregående avsnitt redogjort för de resultat som utredningen visar när det gäller hur arbetet med placeringar i de särskilda undervisningsgrupperna ser ut, fokuserar detta avsnitt på hur verksamheten i grupperna fungerar. Utredningen visar att de särskilda undervisningsgrupper som finns i kommunen överlag har bra förutsättningar att ge eleverna en god undervisning. Exempelvis är personalen är i många fall formellt behörig, hög kompetensnivå i relation till elevernas specifika behov och ger uttryck för ett stort engagemang. De särskilda undervisningsgrupperna bedriver sin

²² Att pojkar och äldre elever oftare får särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp är mönster som även syns i landet som helhet, se Skolverket (2014), s. 23. Att pojkar är överrepresenterade kan hänga samman med att färre flickor än pojkar får diagnosen autism eller Aspergers syndrom, vilket framgår av Stockholms läns landsting 2004. Men även i de grupper i Danderyds kommun som inte har AST-fokus dominerar pojkarna.

verksamhet i lokaler som är lämpliga för elevgruppen och lärandemiljöerna i lokalerna framstår som anpassade till elevernas behov av bland annat lugn, struktur och möjlighet till olika verktyg som kan ge stöd i lärande.

Samtidigt finns det ett antal aspekter av verksamheten i undervisningsgrupperna som är problematiska. Alla elever får exempelvis inte undervisning i alla ämnen av behöriga lärare, ämnen anpassas ofta bort för eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna och eleverna har som regel svaga relationer till sina ordinarie undervisningsgrupper.

Behörig personal ger förutsättningar för kvalitet i undervisning, bedömning och betygsättning

Utredningen visar att den personal som arbetar i undervisningsgrupperna överlag är formellt behörig, i flera fall med utökad behörighet som specialpedagog. Vid intervjuerna framkommer också att det finns ett stort engagemang bland personalen att arbeta med elever i behov av särskilt stöd. Tabell 4 sammanfattar antal personal, och den formella behörigheten hos personalen, för respektive undervisningsgrupp. Tabellen bygger på uppgifter som skolorna lämnat vid intervjuerna.

Tabell 4. Sammanställning över primärt ansvarig personal i undervisningsgrupperna

Kompetenser i undervisningsgruppen	
Lärstudion Vasaskolan	<ul style="list-style-type: none"> - 1 legitimerad lärare, tillika specialpedagog - 1 resurspedagog - Alla skolans specialpedagoger/speciallärare är kopplade till gruppen men primärt ovanstående funktioner arbetar i gruppen/ger stödet.
Resursgruppen Vasaskolan	<ul style="list-style-type: none"> - 2 legitimerande lärare, tillika specialpedagoger - 1 legitimerad fritidspedagog - 4 resurspedagoger
Vasaborg Vasaskolan	<ul style="list-style-type: none"> - 1 leg lärare, tillika specialpedagog med inriktning mot sär-/träningsskola - 1 obehörig lärare - 1 fritidsledare - 5 resurspedagoger
Stocksundskolans tal- och språkgrupper	<ul style="list-style-type: none"> - 1 legitimerad lärare (behörig för lågstadiet) - 1 legitimerad logoped
Fribergaskolans resursgrupp	<ul style="list-style-type: none"> - 1 legitimerad lärare, tillika speciallärare - 1 legitimerad lärare, tillika specialpedagog - 1 legitimerad lärare - 2 ej legitimerade lärare - 5 elevassistenter
Mörbyskolans lärcenter	<ul style="list-style-type: none"> - 2,5 legitimerande lärare behöriga att undervisa alla ämnen frånsett moderna språk, praktisk estetiska ämnen respektive idrott och hälsa. - 3 elevassistenter
ASD-klasserna Danderyds gymnasium	<ul style="list-style-type: none"> - 3 legitimerade lärare - 1 elevassistent, tillika legitimerad lärare

Att behörighetsläget överlag är gott gör, enligt de intervjuade rektorerna och lärarna, att eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna som regel får undervisning av behöriga lärare i alla ämnen, ofta av lärarna som är knutna till respektive undervisningsgrupp. Om inte lärarna i den särskilda undervisningsgruppen har behörighet strävar skolorna mot att eleverna i dessa grupper istället ska få undervisning i ordinarie klasser. Det handlar i praktiken ofta om de praktisk-estetiska ämnena, bild,

musik respektive slöjd. Det är också förhållandevis vanligt att eleverna läser idrott och hälsa i ordinarie undervisningsgrupp, enligt informanterna. Av intervjuerna framgår dock att det ofta är utmanande för skolan att få elever som har merparten av sin undervisning i särskild undervisningsgrupp att ha undervisning i ordinarie grupper i vissa ämnen. En modell som skolorna använder är att eleven åtföljs av en elevassistent, denna modell använder exempelvis Mörbyskolan.

Det goda behörighetsläget gör också att undervisande lärare som regel kan göra bedömningar och sätta betygen i de årskurser där det är aktuellt (det vill säga från och med årskurs 6). Lärarna beskriver vidare att bedömning och betygssättning för eleverna i särskild undervisningsgrupp över lag fungerar som för övriga elever på skolorna. Det betyder att lärarna utgår ifrån kurs- och ämnesplanernas kunskapskrav på samma sätt som för alla andra elever och att, i förekommande fall, skolornas gemensamma bedömningsmatriser ligger till grund för bedömning och betygssättning för eleverna i grupperna.

Enligt undantagsbestämmelsen kan läraren, om det finns särskilda skäl, bortse från enstaka delar av kunskapskraven vid betygssättningen.²³ Av intervjuerna framgår att lärarna i begränsad omfattning använder undantagsbestämmelsen. Ett motiv för detta är, enligt lärarna, att eftersom undervisningen i de särskilda undervisningsgrupperna redan är anpassad till elevernas förutsättningar, är undantagsbestämmelsen sällan tillämplig vid betygssättning av dessa elever. Undantaget från detta generella mönster är Vasaskolans lärstudio där undantagsbestämmelsen, enligt uppgifter som personalen lämnar, används förhållandevis ofta vid betygssättning.

Men alla elever får inte undervisning i alla ämnen av behöriga lärare

Även om den övergripande bilden är att eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna får undervisning i alla ämnen av behöriga lärare gäller det inte alla elever i samtliga grupper. Mest påtagligt är detta i Vasaborg, där eleverna enbart i begränsad omfattning får undervisning av behöriga lärare. Eleverna i Vasaborg har gemensam samling varje dag med den legitimerade läraren, tillika specialpedagogen, som leder verksamheten. Resten av undervisningen genomförs i små klassrum med en-till-en-undervisning där resurspedagogerna och en obehörig lärare arbetar utifrån dokumentation som är framtagen tillsammans med specialpedagogen. Varje elev har därutöver också individuell undervisning med specialpedagogen, en gång i veckan. Verksamheten i Vasaborg bedrivs alltså i huvudsak av resurspedagoger som inte är legitimerade lärare men som i flera fall fått utbildning inom *Tillämpad beteendeanalys* (TBA) och *Picture exchange communication system* (PECS). Resurspedagogerna får regelbunden handledning av legitimerad psykolog och psykoterapeut Örjan Swahn, vid Habiliteringsinsats i Uppsala AB.

Även i övriga grupper finns exempel på att icke behöriga lärare bedriver delar av undervisningen. I intervjuerna beskriver personalen att det i första hand sker i ämnen där eleverna inte kan få undervisning i ordinarie klasser, på grund av deras behov av en särskild undervisningsmiljö. I exempelvis Fribergaskolans resursgrupp bedriver personal med nästan fullständig lärarutbildning, men som inte har formell behörighet, omkring 10–20 procent av undervisningen, enligt skolledningen.

Av intervjuerna framgår vidare att *moderna språk* (exempelvis franska, spanska, tyska eller italienska) är det ämne där skolorna förhållandevis ofta *inte* förmår att erbjuda undervisning av behörig personal i lika många språk som för elever i ordinarie klasser. Det handlar då typiskt sett om elever som av en eller annan orsak inte kan läsa med ordinarie undervisningsgrupper. För en del av undervisningsgrupper använder skolorna lärare som undervisar i ordinarie klasser, för undervisning i

²³ Den delen av skollagen brukar kallas för undantagsbestämmelsen eller "pysparagrafen" (10 kapitlet 21 § skollagen, 11 kapitlet 23 a § skollagen, 12 kapitlet 21 § skollagen, 13 kapitlet 21 b § skollagen).

enstaka ämnen i de särskilda undervisningsgrupperna. I exempelvis Danderyds gymnasiums klasser för elever med ASD/Aspergers syndrom, undervisar en behörig lärare i italienska i den särskilda gruppen.

I tre av grupperna sker undervisning, som nämnts tidigare, både för elever mottagna i grundskola och grundsärskola. Det sker i Vasaskolans lärstudio, Vasaborg och Mörbyskolans lärcenter. Att undervisning sker integrerat anser specialpedagoger som ingått i utredningen är oproblematiskt och kan vara bra för integrationen och möjlighet att skapa delaktighet, inte minst för de elever som är mottagna i grundsärskolan. Att blanda grund- och grundsärskoleelever kräver dock kompetens hos de lärare som undervisar. Huruvida lärarna Vasaskolans lärstudio, Vasaborg och Mörbyskolans lärcenter har behörighet att undervisa i grundsärskolan har inte följts upp i denna utredning.²⁴

Ämnen anpassas ofta bort

Anpassad studiegång innebär att skolan får göra avvikelser från timplanen, ämnena och de mål som annars gäller för utbildningen för en enskild elev.²⁵ Det kan t.ex. innebära att eleven får mer eller mindre undervisningstid i ett ämne, eller inte läser ämnet alls. Anpassad studiegång förutsätter att särskilt stöd inte i tillräcklig grad kan anpassas efter elevens behov och förutsättningar.

Att eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna har anpassad studiegång är tämligen vanligt men andelen varierar mellan de olika grupperna. När det exempelvis gäller Mörbyskolans lärstudio beskriver personalen att nära samtliga elever har anpassad studiegång. En elev där läser till exempel inte NO-ämnena, en annan elev läser inte slöjd. Motiven bakom att eleverna har anpassad studiegång varierar. Vad gäller eleven som inte läser NO är anledningen att eleven inte har ett fungerande tal, vilket gör det svårt att kommunicera under bland annat laborationer. Stökig miljö i slöjden beskrivs som orsak till att en elev inte läser det ämnet. Vad eleverna haft för undervisning i tidigare årskurser påverkar också: Personalen i Fribergaskolans resursgrupp anger exempelvis att man för en elev har anpassat bort NO och SO och att anledningen är att eleven i sin tidigare skola, Vasaskolan, hade fått dessa ämnen bortanpassade. Fribergaskolan gjorde bedömningen att eleven inte hade de kognitiva förutsättningarna att klara av undervisningen i SO och NO, utan allt krut skulle läggas på matematik, svenska, engelska och de praktisk-estetiska ämnena. Fribergaskolan hade mot den bakgrunden förståelse för att Vasaskolan hade anpassat bort SO och NO.

Att få ett ämne bortanpassat har stora konsekvenser för eleven, eftersom den då inte läser ett eller flera ämnen. I och med det får eleven luckor i förhållande till de kunskaper och färdigheter en elev förväntas ha med sig ifrån grundskolan enligt läroplanen. När ämnen anpassas bort tidigt i skolgången riskerar det dessutom att stänga dörrar till fortsatta studier i det aktuella ämnet, vilket framgår av exemplet ovan.

Undervisningen är i hög grad individualiserad

Den undervisning som bedrivs i de särskilda undervisningsgrupperna i Danderyds kommun präglas inte av en enhetlig pedagogisk modell. På gruppnivå ser det annorlunda ut, medan en del grupper använder en eller ett par enhetliga pedagogiska modeller är det i andra grupper mer upp till varje lärare att avgöra hur undervisningen ska läggas upp.

²⁴ Enligt Skolverkets riktlinjer för legitimation måste man, för att bli behörig att undervisa i grundsärskolan eller gymnasiesärskolan, normalt ha en speciallärarexamen med inriktning mot utvecklingsstörning. Dessutom krävs en förskollärare- eller lärarexamen eller motsvarande. Du blir också behörig om din lärar- eller förskollärarexamen omfattar en inriktning eller specialisering mot utvecklingsstörning.

²⁵ 3 kapitlet 12 § skollagen, Skolverkets allmänna råd om extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram s. 34 och 39–41. Det är rektorn som beslutar om anpassad studiegång. Beslutet ska fattas inom ramen för ett åtgärdsprogram. Rektorn får inte delegera beslutet.

Exempel på grupper med mer enhetlig pedagogisk profil finner vi hos Vasaborg respektive Vasaskolans resursgrupp. I Vasaborg bedrivs verksamheten utifrån en modell för behandling av barn med autism som kallas *Tillämpad beteendeanalys* (TBA). I Vasaskolans resursgrupp använder personalen så kallad tydliggörande pedagogik och lågaffektivt bemötande.

Utblick: Tillämpad beteendeanalys (TBA) i ett bredare sammanhang

TBA är en väletablerad metod för behandling av barn med autism. Både nationellt och internationellt pågår det en diskussion om potentialen i olika varianter av TBA, och olika upplägg som bygger på TBA.²⁶ Förespråkare, såsom Karlsson, Bruhn och Wesslander, menar att man inom TBA lyckats utvecklat en flera metoder och tekniker för att påverka människors beteenden och inlärning.²⁷ Författarna skriver att många av TBA-metoderna går ut på att tydliggöra för eleven vilka beteenden som leder i rätt riktning, utifrån skolans mål att tillägna sig kunskap, och vilka som inte gör det. Beroende på elevens utvecklings- och funktionsnivå kan dessa utformas på olika sätt. En vanligt förekommande teknik som används för att tydliggöra vilka beteenden som är önskvärda är teckenekonomi eller belöningsssystem, enligt författarna. Tillskillnad från många andra metoder som används inom skolan är TBA, enligt Karlsson, Bruhn och Wesslander, evidensbaserad. Lise Roll-Pettersson professor i Specialpedagogik på Stockholms universitet, menar i en artikel i tidskriften *Special Nest*, att TBA kan vara en bra grund för att lägga upp och planera insatser i lärandesituationer för barn som har svårigheter som autism och andra utvecklingsrelaterade funktionsnedsättningar och där man måste analysera själva inlärningsituationen och kontexten, och göra kartläggningar för att kunna skraddars insatser.²⁸ Stockholms läns landsting, som förordar metoden för behandling av autism, hänvisar till en studie av Smith och Magyar som beskriver att det grundläggande för TBA-upplägg är att skapa motiverande inlärningsituationer där barnet med autism kan uppleva framsteg. Behandlingen är inriktad mot problembeteenden, aggression, motsträvighet, självskadande beteende, som inverkar negativt på inlärning och den allmänna funktionsförmågan. Problembeteende ska ersättas med mer adaptiva målbeteenden vilket personalen kan göra genom förstärkning och försvagning. Detta åstadkoms med hjälp av så kallad teckenekonomi.²⁹

Invändningar mot TBA handlar bland annat om det behavioristiska tankegodset som ligger till grund för modellen och andra liknande arbetssätt. Utifrån en svensk kontext hävdar exempelvis Englund och Engström att man kan ställa frågan om behaviorism, en teori vars mål är prediktion och kontroll över beteenden, över huvud taget kan vara en lämplig utgångspunkt i ett klassrum där komplicerade relationer mellan lärare och elever och mellan elever formas och omskapas.³⁰ Detta synsätt avviker från aktuella såväl pedagogiska som utvecklingspsykologiska teorier där den ömsesidigt respektfulla relationens betydelse för lärande och utveckling betonas, enligt Englund och Engström. Tidskriften *Spektrum* summerar i en artikel från 2016 kritiken mot TBA.³¹ Det påpekas exempelvis att det finns en växande kritik bland vuxna som mottagit TBA som barn, som hävdar att terapin är skadlig. De hävdar att TBA bygger på premissen att försöka göra folk med autism "normala". Vad dessa kritiker istället förespråkar, enligt artikeln, är acceptans av så kallad neurodiversitet - tanken att personer med autism eller något annat neuropsykiatriskt funktionshinder bör respekteras som naturligt annorlunda snarare än onormala och med problem som behöver lösas. En annan del av kritiken handlar att den evidens som förespråkarna för TBA menar är en av metodens styrkor, egentligen inte föreligger, enligt artikeln i *Spectrum*. Det finns en stor mängd forskning om TBA men få studier har varit randomiserade. Mångfalden av behandlingar gör det svårt att mäta effekterna, det är också svårt att involvera barn med autism i en studie för att testa en ny terapi, speciellt att registrera dem i kontrollgrupper.

Exempel på grupper med mindre enhetlig pedagogik är Fribergaskolans resursgrupp och Danderyds gymnasiums klasser för elever med ASD/Aspergers syndrom. Personalen i dessa grupper beskriver att olika lärare arbetar på olika sätt med eleverna, utifrån sina respektive erfarenheter och kompetenser. Utredningen visar dock att undervisningen i grupperna har vissa utmärkande drag:

- **Små grupper eller en-till-en-undervisning:** Undervisningen bedrivs ofta i små grupper om tre till sex elever, inte sällan har eleverna individuell undervisning med en lärare.
- **Läroled undervisning:** Undervisningen är som regel tämligen lärostyrd på så sätt att enskilda uppgifter där eleverna ensamma eller i grupp arbetar självständigt, förekommer i mindre utsträckning än i ordinarie undervisningsgrupper.
- **Tydliggörande pedagogik:** Det handlar om att skapa en lärmiljö där individen upplever tillvaron som meningsfull, begriplig och hanterbar. Det kan vara ett personligt och visuellt dagsschema eller veckoschema som gör personen delaktig och kan känna trygghet i vad som ska hända under dagen. För att skapa elevernas individuella scheman

²⁶ Se Karlsson, Bruhn och Wesslander (2011) och Dillenburger (2011)

²⁷ Karlsson, Bruhn och Wesslander (2011).

²⁸ *Special Nest* "Forskning bör bedrivas på skolor och förskolor".

²⁹ Stockholms läns sjukvårdsområde (2008).

³⁰ Englund och Englund (2011).

³¹ *Spectrum* (2016).

förekommer det att lärarna i grupperna skolPuls eller andra digitala verktyg för planering och dokumenthantering.

- **Bildstöd:** Flera av undervisningsgrupperna beskriver att de använder bildstöd i utbildningen, vilket handlar om att genom bilder och genom att rita, ge visuella illustrationer som komplement till den muntliga kommunikationen. Det nämns under intervjuerna att kommunen köpt in licenser till Widgit, som ett är ett digitalt verktyg för att arbeta med bildstöd.³² Arbetet med att implementera Widgit tycks vara i sin linda på skolorna.

Nivån i undervisningen varierar

Kurs- och ämnesplaner anger kunskapskrav för ämnena i respektive skolform. För att eleverna ska ha förutsättningar att nå kunskapskraven kräver det att nivån i undervisningen korresponderar med kunskapskraven. För de elever som går i grundskolan och gymnasieskolan ska nivån på undervisningen motsvara grundskolans respektive gymnasieskolans krav. Av vad som framkommit i intervjuerna förefaller undervisningen i de särskilda undervisningsgrupperna som regel ske på en adekvat nivå i förhållande till kunskapskraven.

Bland informanterna finns det olika bilder av nivån och kvaliteten i Vasaborg. Där verksamheten bedrivs med starkt fokus på TBA, vilket är en modell för behandling av barn med autism (se separat avsnitt TBA nedan). I utredningen finns det finns å ena sidan personer som beskriver att verksamheten bidrar till att utveckla eleverna som får stöd där och att eleverna gör stora framsteg. Å andra sidan finns det informanter i utredningen som uttrycker en osäkerhet inför att verksamheten inte motsvarar en undervisning på grundskolenivå. Det finns också ett synsätt som tar fasta på att TBA i första hand är en behandling och inte en pedagogisk modell. En informant beskrev att TBA bygger på behaviorism, som är en vetenskaplig psykologisk inriktning som inte längre har någon stark ställning inom pedagogiken (se avsnitt *Tillämpad beteendeanalys (TBA) i ett bredare sammanhang*).

I Vasaborg finns det elever som är mottagna i grundskolan som alltså har rätt till undervisning på grundskolenivå av lärare som är behöriga i aktuella ämnen. Som framgått tidigare arbetar dock få behöriga lärare inom verksamheten i Vasaborg. Flera av eleverna beskrivs ha grava funktionshinder och har därför mycket begränsade förutsättningar att tillgodogöra sig undervisning på grundskolenivå. Eftersom undervisningen för de grundskoleelever som finns i Vasaborg som regel inte bedrivs av behöriga lärare för respektive grundskolämne, och att det av beskrivningen av innehållet i undervisningen framgår att grundskoleeleverna tränas i tämligen basala färdigheter, finns det skäl att begrunda om nivån på undervisningen i Vasaborg är tillräckligt hög.

Även för några av de andra grupperna tycks skolorna uppleva utmaningar att upprätthålla en hög nivå i undervisningen. I utredningens material finns det beskrivningar som går ut på att personalen i ett par av de andra särskilda undervisningsgrupperna bedömer att undervisningen ges på lägre nivå, jämfört med undervisningen i de vanliga klasserna. En skolledare beskriver exempelvis att skolan hittills inte varit tillräckligt bra på att kommunicera till föräldrarna att anpassad studiegång och placering i särskild undervisningsgrupp gör att tempot i undervisningen, och ambitioner, sänks. Det gör att eleverna inte får samma möjlighet att få vissa betyg som de hade haft om de gick kvar ordinarie undervisningsgrupp, enligt skolledaren.

³² Se <https://widgionline.com/>

Eleverna får till övervägande del sin undervisning i den särskilda undervisningsgruppen

Alla placerade grundskoleelever har en tillhörighet till en ordinarie undervisningsgrupp. Detta tycks dock enbart ha en begränsad betydelse för integrationen mellan den undervisning som bedrivs i särskild respektive ordinarie undervisningsgrupp för eleverna. I fyra av de sex grupperna på grundskolan, har merparten av eleverna större delen av sin undervisning i den särskilda undervisningsgruppen. Det betyder att eleverna som regel får undervisning i grundskolans olika ämnen tillsammans med övriga elever i de särskilda undervisningsgrupperna eller genom en-till-en-undervisning. Det betyder också, enligt de lärare som intervjuats, att eleverna primärt känner tillhörighet till den särskilda undervisningsgruppen och inte till ordinarie undervisningsgrupp.

Även eleverna i Danderyds gymnasiums klasser för elever med ASD/Aspergers syndrom har huvudsakligen sin undervisning i den särskilda undervisningsgruppen. Dessa elever är dock inte inskrivna i någon ordinarie klass. För dessa elever är alltså den särskilda och den ordinarie undervisningsgruppen samma sak.

För eleverna finns det flera konsekvenser av att i huvudsak få undervisning i den särskilda gruppen. Av intervjuerna framgår att personalen i skolorna både ser för- och nackdelar. Å ena sidan kan separeringen av eleverna exempelvis göra att de förlorar kontakt med kamrater i den tidigare klassen och att eleverna får en mindre utmanande undervisning, både innehållsligt och socialt, än de skulle fått i ordinarie undervisningsgrupp. Å andra sidan beskriver personalen att eleverna kan uppleva placeringen som en enorm befrielse både genom att få en lugnare lärandemiljö men också undslippa mobbning och kränkande behandling som dessa elever inte sällan har fått utstå i ordinarie undervisningsgrupper.

Undantagen är Vasakolans lärstudio och Stocksundsskolans tal- och språkgrupp. Stocksundsskolans tal- och språkgrupp har istället inkludering som grundläggande logik. Det innebär att eleverna i tal- och språkgrupper som regel har sin undervisning i ordinarie undervisningsgrupp men får stöd av logoped eller specialpedagog antingen i klassrummet, i ett rum i anslutning till klassrummet eller i den särskilda lokal som tal- och språkgrupperna disponerar. Personalen beskriver att de aktivt arbetar med att skapa låga trösklar mellan den ordinarie undervisningsgruppen och den särskilda undervisningsgruppen. Bland annat genom att uppmuntra eleverna att ta med sig kompisar till den särskilda undervisningsgruppen eller genom att, från dag till dag, anpassa var stödet ges till vad eleven uttrycker att den vill och känner behov av.

God tillgång till elevhälsa

Eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna har god tillgång till elevhälsa. Det beror enligt informanterna i utredningen på att de skolor där de särskilda undervisningsgrupperna är lokaliserade har en väl utbyggd elevhälsa. Men det beror också på att elevhälsans personal, såsom skolsköterskor och kuratorer, är engagerade i dessa gruppers elever. Alla skolor har tillgång till en skolläkare jobbar 75 procent fördelat på alla skolor i hela kommunen. Enligt personalen varierar det i vilken grad eleverna nyttjar elevhälsan. Elever som har kontakter med barn- och ungdomspsykiatri (BUP), vilket flera av dessa eleverna har, tenderar att söka upp och prata med exempelvis kurator i lägre grad än andra elever.

De lärare/specialpedagoger som är ansvariga för de särskilda undervisningsgrupperna ingår i de flesta fall i skolornas elevhälsoteam. Det stärker möjligheterna att fånga upp behov bland dessa elever.

De flesta elever återgår aldrig till vanlig klass

Utgångspunkten i bestämmelserna är att eleverna ska få stöd i särskild undervisningsgrupp under en begränsad tid och att eleverna ska återgå till den ordinarie undervisningsgruppen så fort som möjligt. Både skolledare och lärare i utredningen beskriver att placeringarna utvärderas regelbundet för att ta ställning till om eleverna är i behov av särskilt stöd i den särskilda undervisningsgruppen. Men i praktiken är det få elever i de särskilda undervisningsgrupperna som går över till de vanliga klasserna. Personalen beskriver att överlämningsmöten kring eleverna är viktiga för bra övergångar och fungerar väl inom grundskolan. Utredningen visar också att studie- och yrkesvägledningen för dessa elever är viktig för att skapa trygghet bland elever och föräldrar om möjliga övergångar och studievägar. Ofta får lärarna i de särskilda undervisningsgrupperna ge studie- och yrkesvägledning.

Placeringarna utvärderas regelbundet

Det finns inga rutiner för uppföljning av placeringen som alla skolor följer. För vissa av grupperna finns mer eller mindre formaliserade rutiner. I intervjuerna beskriver personalen i grupper att placeringarna utvärderas minst en gång per år. Det vanliga är enligt informanterna att utvärderingarna av placeringarna sker i samband med att åtgärdsprogrammen utvärderas. Såväl rektorer som lärare anger att det faktum att skolorna behöver ansöka om att få verksamhetsbelopp gör att då utvärderas alla elevers stödbehov. Det gör, enligt rektorer och lärare, att skolan tvingas att formulera sig kring varför en elev är i behov av en viss typ av stöd. Av tidigare redovisade exempel på beslut om placering motiveras dock inte alla elevers placering i de beslut och underlag som samlats in inom ramen för utredningen.

För en del av de särskilda undervisningsgrupperna finns det lokala rutiner för att ompröva placeringarna och utformningen av stödet. I mottagningsrutinerna för Vasaskolans resursklasser F – 6 står att: *”Utvärdering av elevens skolgång sker i november och april tillsammans med elevstödteamet. Syftet är att ompröva skolplaceringen”*. Enligt intervjuerna med personalen i Vasaskolans resursgrupp följer man som regel dessa rutiner. Fribergaskolans resursgrupp samlar inför varje läsår in elevernas önskemål om stöd under skoldagarna. Eleverna får för vart och ett av grundskolans ämnen – i en särskild blankett – ta ställning till om hen vill ha stöd i helklass utan assistent, helklass med assistent, ha enskild undervisning eller undervisning i liten grupp.³³ I blanketten kan eleven också ta ställning till hur stödet av elevassistenten ska ges. Exempelvis om eleven vill att assistenten ska följa med till klassrummet och i så fall sitta passiv i klassrummet eller sitta bredvid och hjälpa till. Eleven kan även ange om assistenten ska ta stödanteckningar i klassrummet för återkoppling efteråt, följa med till matsalen och påminna om läxor, läxböcker och schoolsoft.

Enstaka övergångar till ordinarie undervisningsgrupp

Av intervjuerna framgår att de elever som placeras i särskilda undervisningsgrupper i kommunen vanligen tenderar att vara kvar i dessa grupper fram tills att de går ut den aktuella skolan och därför behöver lämna den särskilda undervisningsgruppen av den orsaken. Men av intervjuerna framkommer att det i samtliga grupper finns enstaka exempel på att elever som varit inskrivna i de särskilda undervisningsgrupperna blivit utskrivna och övergått till att få undervisning i ordinarie undervisningsgrupp. Av intervjun med Fribergaskolans rektor framgår exempelvis att de på skolan nyligen haft en elev som var inskriven i den särskilda undervisningsgruppen i årskurs 7, men kunde gå över till ordinarie undervisningsgrupp i årskurs 9, efter att ha haft en särskilt positiv utveckling.

³³ Se blanketten *Önskemål om stöd under skoldagarna för elev inskriven i Resursgruppen*.

Möjligheterna till återgång tycks vara större i de särskilda undervisningsgrupper som har en mindre avgränsad karaktär, det vill säga Stocksundsskolans tal- och språkgrupp samt Vasaskolans lärstudio. Personalen i Stocksundsskolans tal- och språkgrupp beskriver att det sällan händer att stödet helt tas bort men att det oftare kan minskas och att deras elever i högre grad kan få undervisning enbart i ordinarie undervisningsgrupp. Vasaskolans lärstudio har eleverna oftare ett temporärt stöd som kan avslutas efter en tid, enligt personalen.

Begränsad tillgång till studie- och yrkesvägledning för elever i de yngre åldrarna

För att övergångar ska fungera bra för eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna är det viktigt att de får en lämplig studie- och yrkesvägledning. Eftersom dessa elever har särskilda behov bör den personal som ger studie- och yrkesvägledning ha kunskap om dessa elevers förutsättningar.

Utredningen visar att studie- och yrkesvägledningen är mer utbyggd för gymnasieskolans elever och för de äldre eleverna i grundskolan. De intervjuade rektorerna och lärarna på Mörbyskolan, Fribergaskolan och Danderyds gymnasium beskriver att studie- och yrkesvägledningen på dessa skolor är mycket bra på att möta de behov som finns bland elever i de särskilda undervisningsgrupperna. Studie- och yrkesvägledarna beskrivs som kunniga, intresserade och engagerade i att möta dessa elevers förutsättningar i studie- och yrkesval. På Mörbyskolan bokar exempelvis studie- och yrkesvägledaren särskilda möten med eleverna i lärstudion och deras föräldrar. Motivet är att eleverna i den särskilda undervisningsgruppen ibland saknar betyg i vissa ämnen och att det därför finns anledning att diskutera dessa elevers möjliga utbildningsvägar i gymnasieskolan. På Fribergaskolan beskrivs att studie- och yrkesvägledaren lägger stort arbete på att hitta bra lösningar för eleverna.

För eleverna i de yngre åldrarna finns det inte samma stöd från studie- och yrkesvägledningen. Det finns en upplevelse bland personalen att studie- och yrkesvägledningen skulle kunna förstärkas för de yngre eleverna. Vare sig resursgruppen, Vasaborg eller Vasaskolans lärstudio anger att studie- och yrkesvägledaren gett stöd till eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna. Istället är det i hög grad lärarna som arbetar i undervisningsgrupperna som ger studievägledning till eleverna och deras föräldrar. Samtidigt uttrycker personalen att föräldrar inte sällan känner oro och osäkerhet inför att övergångar till andra skolor och skolformer. Föräldrar vänder sig därför till lärarna i de särskilda undervisningsgrupperna med frågor om lämpliga studievägar.

Slutsatser och rekommendationer

Syftet med denna utredning har varit att beskriva de särskilda undervisningsgrupperna i Danderyds kommun. Analysen har varit inriktad på hur huvudmannen respektive rektor styr och organiserar grupperna, och hur grupperna fungerar vad gäller rutiner och arbetsätt för placering, innehåll och utformning av undervisningen i grupperna samt hur förutsättningarna för återgångar till ordinarie undervisningsgrupp ser ut för de elever som finns i grupperna.

Utredningen visar att arbetet med särskilda undervisningsgrupper i kommunen har flera styrkor. Det finns sammantaget goda förutsättningar för kvalitet i undervisningen: Den verksamhet som bedrivs i de sju undervisningsgrupperna leds överlag av behöriga, kunniga och engagerade lärare och specialpedagoger. Både undervisningen och lärandemiljöer är tydligt anpassade till de behov som eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna har och eleverna får som regel undervisning i alla ämnen. Eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna har god tillgång till elevhälsa. I flera av grupperna lämnar eleverna skolan med minst godkänt i grundskole- eller gymnasieämnena. Studie- och yrkesvägledarna beskrivs som kunniga, intresserade och engagerade i att möta dessa elevers förutsättningar i fortsatta studie- och yrkesval.

Men utredningen visar också att det finns flera problem i hur arbetet med särskilda undervisningsgrupper bedrivs i Danderyds kommun:

- Huvudmannens styrning av skolornas arbete med de särskilda undervisningsgrupperna är svag och i vissa avseenden otydlig: Det finns ingen gemensam strategi i kommunen för vilka särskilda undervisningsgrupper som ska finnas i kommunen och varför. Huvudmannen har inte etablerat en samsyn och enhetlig tolkning av begreppet särskilda undervisningsgrupper bland rektorer, lärare och annan personal. De särskilda undervisningsgruppernas resultat följs inte upp i huvudmannens kvalitetsarbete. På skolorna lever de särskilda undervisningsgrupperna ibland ett eget liv och är inte alltid en integrerad del av det bredare arbetet med särskilt stöd. Konsekvensen är att eleverna inte har likvärdiga möjligheter till att få särskilt stöd i särskilda undervisningsgrupper i kommunen.
- Samtidigt som placering i särskild undervisningsgrupp är ett mycket stort ingrepp i en elevs skolgång råder det oklarheter kring flera saker vad gäller placeringarna i dessa grupper. Det är exempelvis otydligt vem som egentligen fattar beslut om placering. Möjligheterna att få tillgång till särskilt stöd i form av särskild undervisningsgrupp är i hög grad beroende av vårdnadshavarnas aktivitet och inställning till sådant stöd. Av besluten om placering framgår det inte alltid varför och hur länge stödet ska ges i särskild undervisningsgrupp.
- Även om undervisningen i de sju undervisningsgrupperna överlag leds av behöriga lärare får inte alla elever undervisning av behöriga lärare i alla ämnen. Nivån i undervisningen varierar också väsentligt mellan grupperna. Och det är ganska vanligt förekommande att ämnen anpassas bort för enskilda elever. Trots att eleverna är inskrivna i ordinarie undervisningsgrupper får de till övervägande del sin undervisning avskilt, i de särskilda undervisningsgrupperna.
- Placering i särskild undervisningsgrupp i Danderyds kommun är inte den temporära åtgärds som det är tänkt att en sådan placering ska vara. De flesta elever är placerade i den särskilda undervisningsgruppen tills de lämnar skolan. För de yngre eleverna i grundskolan är tillgången till studie- och yrkesvägledning begränsad.

De resultat som utredningen kommit fram till och som redovisats i denna rapport kan förhoppningsvis ligga till grund för en dialog mellan olika nivåer i den lokala styrkedjan kring hur arbetet med de särskilda undervisningsgrupperna kan utvecklas. Nedan lyfter Vilna AB fram ett antal områden som kan vara värdefulla för Danderyd att beakta i det fortsatta arbetet med att utveckla arbetet med att ge särskilt stöd genom undervisning i särskilda undervisningsgrupper. Utgångspunkten för de rekommendationer som ges är att det är politikerna och de professionella i Danderyds kommun som i grund och botten är bäst skickade att identifiera sina styrkor och definiera hur dessa kan förädlas och vidareutvecklas. Det är också politikerna och de professionella som kan se verksamhetens utmaningar och finna konstruktiva och långsiktiga sätt att hantera dem. Detta är kärnan i det som lagstiftaren avser när den ålägger skolhuvudmän respektive rektorer att systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen (4 kap. 2–8 §§ skollagen).

Utveckla samarbetet, stödet och uppföljningen

Flera av de utmaningar som utredningen identifierar när det gäller arbetet med särskilda undervisningsgrupper hänger samman med hur huvudmannen styr och organiserar dessa grupper. Hur grupperna styrs och organiseras är samtidigt kopplat till hur den generella styrningen och organiseringen av skolorna i kommunen fungerar och där rektorernas autonomi i förhållande till huvudmannanivån är en återkommande beskrivning. Det går inte att se huvudmannanivåns styrning av de särskilda undervisningsgrupperna som ett separat område, det sätt på vilket skolan i kommunen styrs och organiseras i allmänhet påverkar gruppernas förutsättningar.

Vad är då ett fungerande sätt att styra och organisera skolan? I studien *Att organisera för skolframgång – strategier för en likvärdig skola* – har forskare studerat vad som utmärker framgångsrika skolor.³⁴ Valfungerande skolorganisationer utmärks av ett fokus på elevernas resultat och förekomsten av en samarbetskultur. Det är också viktigt att det finns en ömsesidig förståelse, tillit och stöd i styrkedjan, från huvudman via rektor ner till lärarnivån. Forskarna skriver också att relationen mellan den enskilda skolan och huvudmannen är av stor betydelse. I flera av de framgångsrika skolorna kännetecknas denna relation av både valfungerande *samarbete och stöd* men också *tydliga krav på uppföljning* från huvudmannens sida. I flera av de icke framgångsrika skolorna i studien präglas relationen mellan den enskilda skolan och huvudmannen istället snarare av bristande förståelse. Initiativ till organisationsförändringar från skolhuvudmännens sida tycks enligt forskarna försvåra arbetet på den enskilda skolan.

På den lokala skolan kan rektor stärka de gemensamma föreställningarna om skolans uppdrag, förbättra normerna om samarbete mellan lärare. I de framgångsrika skolorna har många av rektorerna arbetat under lång tid och de har utövat ett tydligt ledarskap. Samarbete mellan lärarkollegorna är den dominerande arbetsformen. Det är ett tydligt fokus på elevernas resultat och resultaten följs upp på ett systematiskt sätt.

Vad går att se om man tar utgångspunkt i forskningens slutsatser kring en fungerande skolorganisation och betraktar Danderyds kommuns arbete med särskilda undervisningsgrupper? Utredningen visar att rektorerna i Danderyds kommun har ett betydande handlingsutrymme att forma sin verksamhet, rektorerna ger i sin tur ett betydande handlingsutrymme till lärarna att lägga upp arbetet. Huvudmannen visar rektorerna stor tillit och rektorerna känner den tilliten. Däremot är inte huvudmannanivån i Danderyd kommun lika tydlig med att betona andra viktiga aspekter av ett framgångsrikt arbete, det vill säga att: skapa arenor för samarbete mellan huvudman och skola, ge stöd till skolorna och signalera tydliga krav på uppföljning. Vid intervjuerna återkommer informanterna till beskrivningen att ”alla skolor kör sitt eget race”. Tidigare nämnda fall med en elev

³⁴ Jarl, Blossing och Andersson (2017).

som nekades tillträde till en särskild undervisningsgrupp av rektor som ansvarade för gruppen trots att elevens rektor gjorde bedömningen att eleven var i behov av stöd ger exempel på bristande samarbete. Bristande stöd syns också i avsaknaden av en gemensam strategi för de särskilda undervisningsgrupperna i kommunen och att huvudmannen inte har etablerat en samsyn och enhetlig tolkning av begreppet särskilda undervisningsgrupper bland rektorer, lärare och annan personal.

Utredningen visar att de särskilda undervisningsgruppernas resultat inte följs upp i huvudmannens kvalitetsarbete. Även revisions- och konsultföretaget PwC konstaterar att särskilt stöd inte ingår på ett tydligt sätt i kvalitetsarbetet på huvudmannanivå i Danderyds kommun. Skolenheternas underlag ger enligt PwC inte en samlad bild av nuläget vilket innebär att det saknas underlag för analys och beslut om utvecklingsåtgärder. PwC pekar även på att det saknas en analys av utfallet och effekten av insatta stödåtgärder.³⁵ Konsekvensen blir att huvudmannen egentligen inte vet hur undervisningen i de olika särskilda undervisningsgrupperna – både den som fungerar väl och den som inte fungerar väl – påverkar elevernas möjligheter att nå så långt som möjligt i skolan.

Att utredningen visar att styrningen är svag innebär inte att styrningen behöver bli starkare. Snarare tydligare och mer stödjande. Utmaningen för Danderyds kommun när det gäller styrningen och organiseringen av skolan är att bibehålla de tillitsfulla relationerna i den lokala styrkedjan och samtidigt utveckla samarbetet, stödet och uppföljningen i verksamheten. I kommunens fortsatta dialog är det viktigt att ta fasta på att politiker, chefer och tjänstemän i förvaltningen, skolledare samt lärare och annan personal har olika uppdrag och roller i detta arbete. Rektorer har ett särskilt ansvar för att säkerställa att varje elev får det stöd i undervisningen som eleven har rätt till. Tillit till varandras funktioner och bred förankring är viktiga aspekter för att etablera ett framgångsrikt utvecklingsarbete med särskilda undervisningsgrupper över tid. Samma sak gäller skolutvecklingsarbete inom andra områden.

Möjliga frågor att beakta i det fortsatta utvecklingsarbetet vad gäller styrning och organisering i Danderyds kommun:

- Vilken styrning och organisering av skolan skapar bästa möjliga förutsättningar för att ge stöd och stimulans till varje elev i Danderyds kommun?
- Hur kan kommunen stärka det som fungerar bra i styrningen och organiseringen av skolan i Danderyd och samtidigt utveckla samarbete, stöd och uppföljning?
- Vilket ansvar och vilka befogenheter ska ligga på huvudman, rektor och lärare i kommunen? Och vilka resurser behöver finnas på olika nivåer för att det ska fungera?
- Hur kan kvalitetsarbetet utvecklas så att vi har ett gott underlag att på olika nivåer i den lokala styrkedjan fatta beslut om exempelvis resursfördelning och kompetensutveckling?

Stärk förutsättningarna att möta eleverna i ordinarie undervisning

Om elever får möjlighet till stöd och stimulans i den vanliga undervisningen, och vid behov särskilt stöd i det vanliga klassrummet, då minskar behovet av placeringar i särskild undervisningsgrupp. Det

³⁵ PwC (2018).

var en slutsats som lärarna i Vasaskolans resursgrupp drog efter att de arbetat med den så kallade Danderyds-modellen; när ordinarie lärare fick stöd att stötta elever i ordinarie undervisning, då gick söktrycket på resursgruppen ner.

För att lärarna ska kunna arbeta med ledning, stimulans och extra anpassningar i den ordinarie undervisningen behövs en kapacitet i skolorganisationen att ge elever stöd i ordinarie undervisning. Ett sådant kapacitetsbyggande kan innehålla flera delar. Ett viktigt verktyg är att ha ett fungerande specialpedagogiskt arbete på skolorna. Specialpedagoger har i huvudsak fyra kompetenser:

- att undervisa elever
- att utreda elevers behov
- att handleda lärare och annan personal och
- att på strategisk nivå arbeta med skolutveckling.³⁶

Olika specialpedagoger kan ha olika intressen och fallenhet när det gäller de fyra kompetenserna. Men det viktiga är att alla kompetenserna finns och används i skolan. I de fall där befintliga specialpedagoger har sin styrka i att exempelvis undervisa elever respektive utreda elevers behov, bör huvudman och rektor se till att det också finns specialpedagoger som arbetar med att handleda och skolutveckla. Huvudmannen och rektorn behöver alltså ta tillvara den specialpedagogiska kompetensen och den samlade elevhälsans kompetens i ett tidigt skede för att stödja lärarnas arbete med att ge alla elever den ledning och stimulans de behöver i sitt lärande och för att undanröja hinder i olika lärmiljöer.³⁷

I utredningen framkommer att specialpedagogerna i första hand används för att undervisa och utreda. Det är viktigt att specialpedagogerna också får möjlighet att arbeta med att handleda kollegor i att ge elever stöd, stimulans och extra anpassningar i ordinarie undervisning. Det kan handla om att specialpedagoger får mandat att ge undervisande lärare och eventuellt annan personal stöd i hur exempelvis hur en elevs schema över skoldagen kan tydliggöras, hur ett undervisningsområde kan förklaras på annat sätt eller hur extra tydliga instruktioner eller stöd att sätta igång arbetet kan se ut. Det är också väsentligt att specialpedagogerna kan arbeta strategisk med skolutveckling i dialog med skolledningen. Det kan till exempel handla om att som grund för det systematiska kvalitetsarbetet sammanställa och analysera data över elevers resultatutveckling, som underlag för beslut om tjänstefördelning, resursfördelning, undervisningsgruppsammansättning etc.

Det är också betydelsefullt att lärare och övrig personal har rätt kompetens för att möta alla elever. Huvudmannen ska se till att personalen på skolenheterna ges möjligheter till kompetensutveckling.³⁸ Rektor har ansvar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter.³⁹ Av utredningen framgår att lärare i de vanliga klasserna kan behöva stärka sina kompetenser, exempelvis vad gäller att undervisa elever med neuropsykiatriska funktionshinder respektive tal- och språkstörningar. Det framkommer också att en stärkt digital kompetens bland lärare skulle kunna bidra till att ge fler elever i behov av stöd en bättre undervisning.

Möjliga frågor att beakta i det fortsatta utvecklingsarbetet vad gäller att ge elever ledning, stimulans och extra anpassningar i Danderyds kommun:

³⁶ Rosenqvist (2007)

³⁷ Skolverket (2014). Stödmaterial Stödinsatser i utbildningen – om ledning och stimulans, extra anpassningar och särskilt stöd

³⁸ 2 kap. 34 § skollagen.

³⁹ Läroplaner för grundskolan och motsvarande skolformer, avsnitt 2.8, Läroplan för gymnasieskolan, avsnitt 2.6. Läroplan för gymnasiesärskolan, avsnitt 2.6.

-
- Vilka kompetenser finns redan och vilka kompetenser behöver utvecklas i Danderyds kommun ha för att lärarna ska ha kapacitet att ge ledning och stimulans för varje elev i den ordinarie undervisningen?
 - Hur kan fungerande arbetssätt i att möta varje elev i ordinarie undervisning identifieras och spridas i kommunen?
 - Hur kan det specialpedagogiska stödet vid enheten för barn och elevhälsa användas för att skapa kapacitet bland lärare för att ge ledning och stimulans för varje elev i den ordinarie undervisningen?
-

Säkerställ att arbetssätt och rutiner kring placering i särskild undervisningsgrupp motsvarar bestämmelserna

Skolan ska sträva efter att alla elever ska få sin undervisning i ordinarie klass.⁴⁰ Om en elev ändå placeras i en särskild undervisningsgrupp måste det vara tillfälligt och utvärderas kontinuerligt, annars kan det uppstå inlåsningseffekter – att eleven fastnar i sitt utanförskap. Det finns både svensk och internationell forskning som visar att särskiljande lösningar kan ha negativa konsekvenser för elevers kunskapsmässiga och sociala utveckling, till exempel stigmatisering, försämrad självbild och motivation.

Det kan samtidigt vara det bästa för en elev att få särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp under en viss tid. Förutom inlärningsproblematik kan social problematik eller olika funktionsnedsättningar ligga till grund för bedömningen att en elevs behov bättre kan tillgodoses i en annan undervisningsgrupp än den ordinarie.⁴¹ Både lärarna i utredningen och lärare på andra ställen vittnar om att en placering i särskild kan vara mycket värdefull för en elev.⁴² Lärare ser att eleverna trivs och de utvecklas kunskapsmässigt och socialt. För en del elever kan den lilla gruppen också innebära en helt ny möjlighet att passa in och känna samhörighet.

Det är viktigt att alla placeringarna i särskild undervisningsgrupp i Danderyds kommun har stöd i bestämmelserna. Utredningen visar att det är exempelvis otydligt vem som egentligen fattar beslut om placering. Att kommunen använder förfarandet att vårdnadshavare söker till grupperna gör att möjligheterna att få tillgång till särskilt stöd i form av särskild undervisningsgrupp, i hög grad är beroende av vårdnadshavarnas benägenhet att söka upp stödet. Av besluten om placering framgår det inte alltid varför och hur länge stödet ska ges i särskild undervisningsgrupp.

Placeringar kan samtidigt inte motiveras av en oförmåga hos den ordinarie lärare att möta elevens behov i klassrummet eller skolans oförmåga att motverka mobbing och kränkande behandling. Av intervjuerna framgår att lärarna upplever att flera av eleverna med autismspektrumtillstånd har upplevt mobbing och social exkludering i sina vanliga klasser. Det får inte heller vara tryck från andra elever och föräldrar som motiverar en placering i särskild undervisningsgrupp. Det ska alltså vara en pedagogisk bedömning utifrån vad som är det bästa för den enskilda eleven som ligger till grund för en placering. När eleverna väl finns i en särskild undervisningsgrupp har de samma rätt som alla andra elever i grundskolan att få undervisning av behöriga lärare och på en adekvat nivå.

⁴⁰ 3 kap. 9 § skollagen.

⁴¹ Skolverket (2014). Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram

⁴² Pedagogiska magasinet (2011). I en klass för sig. Publicerad 2011-11-10. (<https://pedagogiskamagasinet.se/i-en-klass-for-sig/>)

Vilna AB bedömer att såväl huvudmannen som rektorerna i Danderyds kommun kan göra mer för att skapa en samsyn kring vad som är en särskild undervisningsgrupp och när det är adekvat att placera en elev i en sådan grupp. Huvudmannanivån bör i dialog med rektorer och lärare säkerställa att arbetssätt och rutiner kring placering i särskild undervisningsgrupp motsvarar bestämmelserna.

Möjliga frågor att beakta i det fortsatta utvecklingsarbetet vad gäller placering i särskilda undervisningsgrupper i Danderyds kommun:

- Hur tolkar vi bestämmelserna kring särskilda undervisningsgrupper och hur kan vi skapa en samsyn kring en tolkning? Är alla våra grupper särskilda undervisningsgrupper i skollagens mening?
 - Vilka särskilda undervisningsgrupper ska finnas i kommunen och varför?
 - Hur ska arbetssätt och rutiner för placering i och utskrivning ur våra särskilda undervisningsgrupper se ut?
 - Hur kan vi minimera riskerna som finns med placering i särskilda undervisningsgrupper, tex vad gäller minskad motivation, social exkludering, sänkta förväntningar och inlåsningseffekter?
 - Hur kan vi säkerställa att alla elever de särskilda undervisningsgrupperna, får undervisning av behöriga lärare i alla ämnen?
-

